UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE

Centrul de Studii Strategice de Securitate şi Apărare

Dr. Marian ZULEAN

DIFERENȚE CULTURALE DINTRE ARMATĂ ŞI SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

Editura Universității Naționale de Apărare

Bucureşti, 2005

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ZULEAN, MARIAN
Diferențe culturale dintre armată şi societatea românească:/ dr. Marian Zulean. - Bucureşti: Editura Universității Naționale de Apărare, 2005
Bibliogr.
ISBN 973-663-199-0

355(498)008(498)

- Lucrarea este realizată în cadrul grant-ului *Raporturile dintre armată şi societate în procesul integrării europene şi euro-atlantice a României* acordat de Ministerul Educației şi Cercetării şi a fost discutată în şedința Consiliului Ştiințific al CSSAS

ISBN 973-663-199-0

CUPRINS

I. CADRUL TEORETIC[1]

Dacă este adevărat că, azi, “...granițele dintre ceea ce înseamnă civil şi militar…au fost estompate”, precum s-a convenit la Conferința de la Cranfield[2], în aceeaşi măsură comparația şi relațiile dintre cele două tipuri de culturi au căpătat o importanță mai mare decât în trecut.

Acest lucru este chiar mai evident în acest moment, când opinia publică referitoare la războiul din Irak a demonstrat, în aproape toate țările lumii, cum cele două culturi pot intra în conflict sau pot avea dificultăți în a se înțelege una pe cealaltă.

Observațiile anterioare, ca şi recunoaşterea faptului că o cercetare empirică asupra acestui subiect nu s-a desfăşurat niciodată, în afara SUA, au condus la inițiativa grupului european ERGOMAS de a susține o cercetare la nivel internațional asupra diferenței dintre cultura armatei şi a societății civile. Alegerea s-a bazat pe studiile, din literatura sociologică, despre aceste diferențe culturale.

Sintetizând, putem spune, de fapt, că există în literatură două poziții principale– una care susține că există o diferență culturală necesară între civili şi militari şi că această diferență particulară nu este negativă. Cealaltă poziție acceptă, de asemenea, ideea că armata are o cultură diferită față de cea a societății-mamă, dar cultura militară tradițională serveşte acum unor scopuri mai puțin esențiale: conform părerii lor, armata nu are un imperativ funcțional pentru a întreține o cultură opusă valorilor dominante în societate.

În această situație, putem cita ceea ce John Hillen spunea despre SUA: „diferența culturală dintre cele două entități nu este în mod necesar periculoasă pentru democrația americană în interiorul şi în afara ei, dar poate şi trebuie să funcționeze astfel încât armata să se poată acomoda atât societății pe care o protejează, cât şi câmpului de luptă pe care trebuie să acționeze..… Pentru mulți observatori, valorile şi morala socială a Americii anilor 1990 - narcisiste, cu un moral relativist, autoindulgente, hedoniste, consumatoriste, individualiste, centrate pe victime, nihiliste – par iremediabil în dezacord cu cele ale culturii militare tradiționale” (Hillen, 1999). În ciuda acestui lucru, „...fie că presiunile pentru agenda de lucru sunt motivate politic sau nu, acum este un moment implacabil pentru ‘a elimina diferențele’ dintre armată şi societate fără a se identifica în mod clar natura diferențelor, măsura în care ele pot fi sănătoase şi dezirabile sau modul în care asemenea diferențe ar putea fi limitate”.

O opinie similară este exprimată de Hew Strachan, care scrie: „În Marea Britanie diferențele pot fi văzute ca produs al continuității... Dacă prețul utilității politice este acela că forțele armate, care transformă într-o virtute separarea lor de societatea civilă, atunci acel preț s-ar putea să merite a fi plătit” şi, în final, „În Anglia diferențele civili-militare trebuie să fie mai curând recunoscute pentru ceea ce sunt acum decât s-ar dori a fi” (Strachan, 2001).

Luând în considerare o parte din argumentele anterioare, grupul nostru de lucru a decis să realizeze o cercetare empirică, comparativă, asupra subiectului diferențelor culturale, preluând din experiența cercetării realizate de către Feaver şi Kohn în SUA, dar, revizuind, total, atât cadrul teoretic, cât şi metodologia empirică a cercetării. Obiectivul

---

[1] Cadrul teoretic şi design-ul cercetării au fost realizate de către grupul de sociologi militari europeni ERGOMAS, iar desfăşurarea cercetării în România a fost coordonată de către Marian Zulean. Autorul dă credit şi doreşte să mulțumească ERGOMAS şi Secției de investigații sociologice a S.M.G. pentru ajutorul în aplicarea chestionarului şi unui grup de studenți de la SNSPA.

[2] Vezi “Post-modern military: Rethinking the future”, 1st Cranfield international conference on defence management, Cranfield University, UK, April 24 – 25, 2003.

acestei părţi este de a prezenta şi discuta cadrul teoretic şi instrumentele empirice pe care grupul de cercetare le-a stabilit.

De aceea, în prima parte a acestui studiu ne vom ocupa de următoarele subiecte:

1. o clarificare a conceptului general de cultură adoptat de noi şi, în special, de cultură a ţărilor democratice;
2. apoi, conceptul de cultură militară împreună cu subculturile sale şi procesul schimbării;
3. o scurtă descriere a apariţiei şi existenţei unei diferenţe;
4. o notă asupra relaţiilor civil-militare;
5. o discuţie asupra posibilităţii unei cercetări internaţionale asupra subiectului;
6. indicarea instrumentelor concrete de cercetare pe care ne propunem să le utilizăm.

Partea a doua a acestui studiu va reprezenta raportul de cercetare asupra existenţei unei diferenţe dintre cultura militară şi societatea românească.

I.1. Definiţia culturii

Aşa cum ştie orice cercetător, există mai multe definiţii ale culturii. De exemplu, Hofstede ne oferă o definiţie foarte sintetică, afirmând: „Cultura este proiecţia mentalului colectiv, care distinge membrii unui grup sau categorii de oameni de altele (1991:5).

O definiţie mult mai articulată este oferită de către J. Soeters, D. Winslow şi A. Weibull (2002) care afirmă: „Cultura se referă la modalităţile comune de a interpreta mediul şi se raportează la priorităţile şi valorile vieţii, ca şi la norme, interpretări, idei şi convingeri subconştiente ce sunt acceptate ca atare. Cultura este împărtăşită de colectivităţi de oameni: naţiuni, regiuni, organizaţii, şcoli, biserici şi familii. Cultura este un fenomen de grup, deci, nu ia în considerare impactul structurii de personalitate".

O a treia şi o ultimă definiţie este cea a lui Edgar Schein: „Cultura poate fi acum definită drept: a) un model (pattern) al supoziţiilor de bază; b) inventat, descoperit sau dezvoltat de un grup dat; c) care învaţă rezolvarea problemelor de adaptare externă şi integrare internă, d) şi care a funcţionat destul de bine pentru a fi considerată validă, şi de aceea, e) este transmisă noilor membri drept f) modalitatea corectă de a percepe, gândi şi simţi în legătură cu aceste probleme" (Edgar Schein, 1990: 110)".

În ultima definiţie, în special, găsim unele elemente comune care pot satisface nevoile noastre pentru obiectivul acestei cercetări. De aceea, propunem să adaptăm această definiţie pentru a o face mai corespunzătoare scopului nostru– acela de a compara cultura societăţii şi cultura militară– după cum urmează:

Cultura:

- reprezintă legătura cu un grup de oameni şi, în particular, cu un grup organizat;
- constituie un model al supoziţiilor de bază care devine proiecţia mentalului colectiv;
- şi, astfel, ea trebuie însuşită de noii veniţi;
- indică un mod special de a rezolva problemele integrării interne şi adaptării externe;
- acest mod particular e necesar să fi acţionat destul de bine în trecut pentru a fi considerat valid.

Reţinând aceste elemente puteţi să vă daţi seama cu uşurinţă că ele se potrivesc atât mediului civil, cât şi celui militar.

Dacă limităm supoziţiile noastre la societăţi democratice, aşa cum sunt societăţile europene, atunci cultura militară poate fi considerată ca o subcultură a culturii societăţii

naționale ca întreg, adică a societății civile care, într-o democrație este, în mod clar, predominantă față de armată. Ca urmare, comparația noastră se face între cultura societății democratice, în general, şi subcultura sa militară.

Trebuie să încercăm, în primul rând, să definim şi să caracterizăm cultura unei societăți democratice moderne.

Societatea democratică modernă şi cultura sa

A defini cultura unei societăți democratice înseamnă identificarea– corespunzător schemei noastre teoretice– modelului supozițiilor de bază care constituie proiecția mentalului colectiv al membrilor societății şi care le determină comportamentul la fel ca şi valorile, modul de gândire şi de apreciere. Deoarece avem, deja, o cercetare validă şi completă asupra acestui subiect, realizată în SUA de către Triangle Institute for Security Studies- TISS (Feaver şi Kohn, 2001), o preluăm ca model şi încercăm să o adaptăm la diferitele realități din afara SUA. Astfel, creăm mai multe standarde normative, cuprinse în schema următoare, în care sunt comparate cele două modele.

Armata este probabil singura organizație care e gata să-şi riște distrugerea parțială şi să-şi supună viețile membrilor săi riscului, în încercarea de a-şi atinge scopurile. Prin urmare, pregătirea operațiunilor de forță e destinată să includă cât de multe incertitudini este posibil. Un nivel extrem de formalizare, ritualizare şi al standardelor de procedură e de presupus că garantează un comportament coordonat şi calculat al membrilor organizației, în condiții de stres extrem şi în cazul distrugerii unor părți ale organizației.

Definiția TISS	Definiția ERGOMAS
1. O societate care respectă Constituția şi sprijină idealurile şi valorile cuprinse în ea, cum ar fi drepturile naturale şi inalienabile ale tuturor oamenilor, libertățile fundamentale ale grupării, cuvântului, presei, portului de arme etc.	1. O societate care se încrede în idealuri democratice, precum: egalitatea oamenilor indiferent de gen, rasă, religie etc., libertatea grupării, a ideilor, cuvântului, presei etc. O societate care respectă legile ei de bază şi legile şi reglementările aprobate de parlamentul său.
2. O societate şi un mod de viață ce merită apărate chiar cu prețul vieții.	2. Un sistem societal şi un mod de viață ce merită apărat de toți cetățenii.
3. O societate ce pune mare preț pe respectul persoanelor individuale, indiferent de gen, rasă, etnicitate sau convingeri religioase.	3. O societate ce pune mare preț pe respectul persoanelor individuale.
4. O societate ce include soldații şi familiile acestora, care nu au renunțat niciodată la rolul lor de cetățeni pentru a deveni soldați.	4. O societate ce doreşte să aibă relații paşnice cu toate celelalte societăți naționale din lume.
5. O cultură ce pune accent atât pe oportunitățile, cât şi pe responsabilitățile individuale. Soldații se regăsesc în ambele situații în cadrul profesiei lor şi se aşteaptă ca şi cetățenii pe care îi apără să se încadreze în ambele.	5. O cultură ce pune accent atât pe oportunități, cât şi pe responsabilități.
6. O societate în cadrul căreia diversitatea culturală a grupurilor este acceptată şi respectată dar e subordonată unității naționale, o societate unde se aplică *E pluribus unum*.	6. O societate unde armata e subordonată conducerii politice prin reprezentanții săi legali (guvern, miniştri şi alții). Armata e în totalitate integrată în societatea parentală.

I.2. Cultura militară

Organizațiile sunt, din punct de vedere sociologic, sisteme culturale orientate spre scopuri. Scopul unei organizații este cheia înțelegerii structurii şi culturii ei specifice ((Etzioni, 1975). Organizațiile militare, spre deosebire de alte organizații coercitive, cum ar fi, de exemplu, poliția, sunt specializate în

folosirea ameninţării şi utilizarea violenţei colective. Cu alte cuvinte, ele se concentrează asupra macro-violenţei intersociale sau pe „puterea hard". Războiul determină convingerile centrale, valorile şi formaţiunile simbolice complexe ce determină cultura militară" (Burk, 1999). Din punct de vedere funcţional, utilizarea macro-violenţei masive şi concentrate necesită un înalt grad de coordonare. Cultura organizaţională a armatei este, prin urmare, bazată pe un leadership strict structural, de sus în jos, cu un lanţ de comandă organizat în conformitate cu principiul centralizării. Acest lucru asigură faptul că structura centrală a voinţei şi a proceselor de planificare să dezvolte acţiuni ale organizaţiei ca întreg. Informaţia relevantă pentru acţiune se transmite de sus în jos, competenţa de a iniţia acţiunea este puternic limitată la baza structurii ierarhice. (Feld, 1959; Lang, 1965; Snider, 1999).

Cazul limită al unui război, cu alte cuvinte, managementul unui fenomen anomic, precum cel al războiului, e o măsură a calităţii culturii militare nu doar în timp de război, dar şi în timp de pace[3]. Structura şi cultura organizaţiei, în toate detaliile sale, este imprimată de capacitatea de aplicare masivă a forţei şi de riscul macro-violenţei. Aşteptarea aplicării violenţei pe scară largă este prevalentă în raţionalitatea organizaţiei. Organizaţia militară este, probabil, singura organizaţie gata să rişte autodistrugerea şi să pună viaţa membrilor săi în pericol pentru realizarea obiectivelor organizaţiei. În consecinţă, pregătirea şi instruirea iau în calcul multe incertitudini.

În societăţile democratice, operaţiunile militare ce includ violenţa pe scară largă, asupra cărora cultura militară rămâne centrată, au devenit mai curând rare (Moskos şi alţii, 2000:3). Totuşi, dacă acestea au loc, necesită utilizarea unui număr mare de oameni şi resurse. Prin urmare, cultura militară este un Janus cu două feţe: în timp de pace tinde spre rutină şi birocraţie, în caz de urgenţe trebuind să se confrunte cu cele mai mari turbulenţe (Geser, 1994; Soeters şi alţii, 2003: 238). Deoarece misiuni de acest tip sunt destul de rare, pregătirea şi instruirea militarilor se bazează pe simulare, supoziţii ipotetice şi operaţiile din trecut. Nivelul scăzut al feed-back-ului din partea mediului social poate conduce majoritatea culturilor militare spre o orientare puternic spre sine. Acest lucru duce la o tendinţă spre ritualizarea comportamentului. Din punct de vedere funcţional, ritualizarea serveşte la „ghidarea comportamentului individual" şi pentru a „oferi o imagine de ordine în faţa realităţii dure a morţii şi distrugerii care adesea ameninţă să fie copleşitoare" (Snider, 1999; Lang, 1965).

Ca regulă, forţele armate sunt dispuse în cazărmi şi garnizoane, separat de lumea civilă. Membrii săi sunt trataţi într-o manieră totalitară. Soldaţii trăiesc, în general, în „instituţii totale" (Goffman, 1965). Pentru nevoile funcţionale comunitatea este apreciată mai puternic decât individul, existând o prioritate clară a colectivităţii. În cultura militară individul e instrumentalizat şi individualizat în favoarea grupului, se aşteaptă ca soldatul să-şi sacrifice libertatea şi, dacă e inevitabil, viaţa pentru un scop colectiv la care s-ar putea să nu adere. Această „dilemă socială" (Olson, 1965) e rezolvată printr-o socializare specifică, orientată spre un ethos profesional, un înalt spirit de corp şi disciplină (Soeters, 2003:242). Ethosul profesional implică un „set de autoacceptări (autoînţelegeri) normative, care definesc pentru membri identitatea încorporată a profesiei, codul ei de comportare şi, pentru ofiţeri în particular, munca profesională" (Burk, 1999). Moralul şi coeziunea sunt ingrediente vitale pentru motivaţia luptei şi sunt parte a educării şi pregătirii soldaţilor. Disciplina semnifică faptul că membrii organizaţiei pot fi forţaţi să lase pe planul doi interesele lor individuale în favoarea scopului

---

[3] Faptul că, de la sfârşitul războiului rece, forţele armate au fost folosite numai pentru operaţii altele decât războiul n-a avut influenţă, dar este o sursă a dilemelor organizaţionale (Caforio, 2001, Haltiner 2000).

colectiv. Ea serveşte drept instrument de control în cazul expunerilor la riscuri extreme şi „pentru minimizarea confuziei şi a consecinţelor dezintegrative ale luptei prin impunerea ordinii cu un repertoriu de acţiuni model" (Burk, 1999). De aceea, instrumente motivaţionale extrinseci cum ar fi banii, sunt, de obicei, motivaţii insuficiente. Ca regulă, elementele motivaţionale intrinseci joacă, de asemenea, un rol (Lang, 1965; Geser, 1994). Cultura militară, deşi foarte birocratică, are puternice trăsături comunitare şi chiar autoritariste. Acest lucru doar întăreşte tendinţa spre orientare spre sine, sau chiar „încartiruire" (Huntington, 1964).

Concluzionând, putem afirma că organizaţiile militare sunt, conform culturii şi raţiunii lor interne, organizaţii ierarhice. Pentru a fi capabile să aplice forţa colectivă, ele sunt structurate după principiul centralizării şi formalizării şi, în mod tradiţional, se bazează pe proceduri de socializare ce au la bază modalităţi morale şi represive de control al comportamentului. Ca urmare, culturile militare se bazează inerent pe ideologii anti-individualiste şi anti-piaţă şi, de aceea, diferă, în principal, de cultura democratică civilă şi organizarea socială a societăţilor moderne.

I.2.a. Schimbarea subculturilor militare

Cu toate acestea, în interior, armata nu este ceva unic şi omogen. Dacă veţi coborî de la nivel macro la nivel micro, încet-încet, veţi descoperi că forţele armate sunt un mozaic de subculturi (J. Soeters, D. Winslow şi A. Weibull, 2002).

Descoperim, de fapt, subdiviziuni interne, de natură structurală sau geografică. Subdiviziunile structurale par să fie de cel puţin două tipuri diferite: verticale, între servicii, şi orizontale, între diferite categorii de personal, cum ar fi cele clasice dintre ofiţeri, subofiţeri şi cele dintre grad şi funcţie (unde cultura ofiţerilor este cea dominantă). Unii cercetători adaugă şi alte subdiviziuni structurale, cum ar fi distincţia dintre soldatul luptător şi cel din cazarmă, dintre militarii profesionişti din ministerul apărării sau ofiţerii de stat major şi comandanţii din teren. (Mc Cormick,1998).

Subculturile datorate localizării geografice sunt peste tot pe cuprinsul ţării, deoarece ceea ce influenţează „cultura organizaţiilor militare sunt factori precum istoria, ethosul profesional, geografia, mediul în care operează organizaţiile, experienţele militare recente şi Weltanschaungul societăţii externe" (Murray, 1999), astfel încât se poate vorbi despre „stilurile militare naţionale" (J. Soeters, D, Winslow, A. Weibull; vezi Bland, 1999).

În studiul nostru vom lua în considerare subcultura ofiţerilor, deoarece ea pare a fi predominantă în interiorul armatei, configurează relaţiile dintre armată şi societatea sa parentală şi pare a fi singura ce aparţine unui grup profesional. Prin urmare, încercăm să schiţăm aici o schemă generală a culturii profesionale ofiţereşti adaptând din nou schema lui Feaver şi Kohn (2001) la realităţile din afara SUA.

Cultura profesională a ofiţerilor:

- este o cultură care consideră profesia de ofiţer drept un serviciu pentru ţară, cu scopul de a asigura securitatea comunităţii naţionale;
- este o cultură care pune accent pe coeziunea de grup şi pe codul etic profesional;
- determină un grup care consideră leadership-ul individual ca o datorie şi responsabilitate;
- determină un grup puternic motivat prin obligaţia lor socială ca activitate de excelenţă;
- determină un grup supus conducerii politice şi caracterizat printr-o puternică loialitate faţă de legile fundamentale ale ţării;

- determină un grup caracterizat prin datorie, onoare, abnegaţie, exemplu personal, caracter comunitar, ierarhie, disciplină şi control;
- determină un grup ce a trecut printr-o selecţie atentă şi o educaţie profesională temeinică.

În plus, nu putem considera cultura militară drept ceva constant şi identic de-a lungul timpului ci, dimpotrivă „...Schimbarea este o caracteristică a culturii militare datorită variatelor influenţe ce afectează în mod constant valorile, comportamentele şi convingerile care o definesc” (John Hillen, 1999).

Dintotdeauna procesul de schimbare este caracteristic culturii militare, care trebuie să se adapteze atât schimbării culturale a societăţii parentale, cât şi modului schimbător de desfăşurare a războiului. Azi, se pare că ne întoarcem la lumea hobbesiană în care (Mearscheimer, 1990) antagonismele etnice, religioase, naţionale şi/sau regionale, ţinute în frâu peste 40 de ani de echilibrul puterii bipolare, au fost eliberate (Caforio).

Acesta este motivul extinderii extraordinare, în anii ’90, a operaţiunilor generic numite operaţii în sprijinul păcii (PSOs). Din această cauză instrumentele militare din majoritatea ţărilor sunt chemate să alăture, una lângă alta, funcţia tradiţională de ducere a războiului, cu cea total diferită de asigurare a păcii.

Acest set de schimbări au adus mai multe schimbări importante în interiorul culturii militare a multor ţări. În esenţă, conform afirmaţiei lui Soeters, Winslow şi Weibull, în prezent, „diferite dezvoltări vizează apariţia unei culturi contemporane civile sau de tip business în cadrul armatei. Această nouă cultură va consta, cel mai probabil, într-o tendinţă generală spre privirea armatei ca ocupaţie şi practici de autoconducere, bazate pe spiritul de echipă şi care se sprijină, în general, pe structuri „permise” de reguli şi procedee de acţiune. Evident, există pe această direcţie variaţii legate de cultura naţională, iar unităţile şi direcţiile din armată nu vor fi asemănătoare din acest punct de vedere. Ceea ce este sigur este că diferenţele sunt răspândite în armată. În cadrul acestor macro-dezvoltări caracterul janusian al armatei joacă şi el un rol. Se pare că, în epoca actuală, a „Noilor Războaie”, organizaţia-în-acţiune– organizaţia „fierbinte”– devine mai dominantă în modelul şi filozofia conducerii din organizaţiile militare, cel puţin în comparaţie cu perioada de început a războiului rece, când organizaţia militară „rece” oferea modelul pentru organizarea activităţilor (Vogelaar şi Kramer, 2002). Astfel, aceste dezvoltări generale „vor induce schimbări în cadrul culturii organizaţiilor în uniformă, care merită în cercetate mai profund” (J. Soeters, D, Winslow, A. Weibull, 2002). În acest context, trebuie să priviţi organizaţia “rece” ca pe una birocratică (militarii care lucrează în ministerul apărării şi în garnizoane), iar organizaţia “fierbinte” cea cu soldaţii pe câmpul de luptă.

I.2.b. Demilitarizarea societăţilor şi remilitarizarea armatelor: apariţia unei diferenţe

Problema măsurii în care cultura militară trebuie considerată unică şi gradul în care trebuie să i se acorde statutul unui caz organizaţional şi etic special, dacă şi în ce măsură armata este şi trebuie să fie o instituţie „sui generis” a constituit o preocupare a sociologilor de mult timp atât din perspectivă macrosocială (Comte, 1842; Spencer, 1897; Tocqueville, 1835; Weber, 1972), cât şi din perspectivă micro- (Huntington, 1957; Boëne, 1990). Astfel, Comte şi Spencer au presupus că principiile societăţilor de piaţă moderne erau opuse celor ale armatei şi că acestea vor fi din ce în ce mai incompatibile. De aici au concluzionat o incompatibilitate crescândă între cultura organizaţională a societăţilor moderne şi cea a armatei. Într-un anumit fel, ei au prevăzut o sporire a diferenţei dintre civili şi militari, simultan cu diviziunea muncii (vezi Caforio, 2003).

Huntington şi Boëne au analizat în detaliu dilema organizaţională a forţelor armate. Dacă organizaţiile militare vor să fie eficiente, puternice în luptă şi să aibă succes, ele trebuie să acorde atenţie imperativelor funcţionale menţionate anterior. Pe de altă parte, ca instituţii ale societăţilor democratice, ele trebuie să respecte cerinţele socio-politice de integrare şi legitimare ale societăţilor moderne şi să accepte un anumit nivel de „civilire" şi adaptare la modul de viaţă democratic.

Odată cu dezvoltarea sistemului soldatului-cetăţean şi a „naţiunii înarmate", bazat pe armatele de masă, în SUA şi Europa, în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea a început o etapă unică a relaţiilor civil-militare. Se pare că, referindu-ne la dilema menţionată, a integrării armatei, cetăţenia-soldat a reprezentat un fel de compromis funcţional între cerinţele celor două imperative, funcţionale şi sociale, care a reconciliat diferenţele culturale civil-militare. Conscripţia a promovat militarizarea societăţilor, dar a făcut acest lucru cu preţul unei anumite „civiliri" a armatei. Astfel, până în prezent, predicţiile privind incompatibilitatea făcute de sociologii din secolul al XIX-lea s-au dovedit a fi incorecte.

Totuşi, în prezent, datorită schimbărilor sociale şi geo-strategice, perioada soldatului-cetăţean şi a armatelor de masă se apropie de sfârşit (Haltiner, 2003). Printre forţele principale ce influenţează aceste procese regăsim *progresul tehnologic şi penetrarea pieţei* în toate sferele vieţii şi societăţii. Această dezvoltare implică un nivel sporit de individualizare şi pluralizare normativă, ca şi scăderea importanţei valorilor tradiţionale şi o eroziune a stilurilor de viaţă comunitare de bază din societăţile moderne. Dezvoltarea sistemelor militare din punct de vedere tehnic, economic şi socio-politic urmează aceeaşi logică a schimbării, bazată pe diferenţiere şi economizare. Cu cât se adânceşte diviziunea muncii în armate, cu atât sporeşte tendinţa de se baza pe soldaţi profesionişti foarte bine antrenaţi (Burk, 1992: 45). Aceasta înseamnă că forţele armate ale societăţilor moderne sunt complet profesionalizate şi devin mai mici din punct de vedere al mărimii numărului de personal. După Marea Britanie şi SUA, Europa continentală se orientează acum spre sistemele bazate pe voluntariat, mai reduse. Până la sfârşitul anului 2002, 12 din cele 30 de naţiuni europene de la vest de Rusia au renunţat la recrutare sau au hotărât să o facă în curând (Cehia, Belgia, Anglia, Franţa, Ungaria, Italia, Olanda, România, Slovenia, Slovacia, Spania, Portuglia). În 10 ţări pot fi observate dezbateri publice legate de menţinerea sau nu a recrutării (Austria, Germania, Croaţia, Finlanda, Danemarca, România, Ucraina, Polonia, Rusia, Suedia).

Teza ce poate fi formulată pe termen lung este ca, după o tradiţie de două sute de ani de cetăţenie-soldat, odată cu suspendarea recrutării şi diminuarea ca mărime a armatelor de masă, are loc o demilitarizare a societăţilor şi o remilitarizare a armatelor şi, ca o consecinţă a acestui proces, se dezvoltă o diferenţă dintre civili şi militari în Europa, asemănătoare cu cea care poate fi observată în SUA. În contextul nostru, termenul „militarizare" se referă la faptul că răspândirea înrolării pe continentul european a făcut ca o parte reprezentativă cantitativ a populaţiei să devină mobilizabilă în scopuri militare şi, în acest fel, familiară cu normele şi comportamentele militare. Termenul „civilire", pe de altă parte, implică faptul că puternica prezenţă a normelor şi comportamentelor societale civile într-un sistem de conscripţie limitează foarte tare cultivarea virtuţilor militare clasice şi accentuarea exclusivă a imperativelor funcţionale. Există indicii că, odată cu sfârşitul procesului reciproc de militarizare a societăţii, pe de o parte, şi „civilire" a armatei, pe de altă parte, divergenţele civil-militare prezise de Comte şi Spencer au început să sporească.

Declinul sistemului de conscripţie reduce partea din societate implicată în sectorul apărării şi armată. Numărul

absolut de oameni ce au şansa să treacă prin armată se micşorează considerabil. Relația strânsă, altădată, dintre cetățeni şi armată a început să piardă din punct de vedere al nivelului cantitativ şi, odată cu creşterea distanței sociale, foarte probabil şi în sens calitativ. Simultan cu reducerea şi profesionalizarea, structurile de sprijin ale forțelor armate sunt înlăturate organizațional din cadrul forțelor. Tot mai mult, unele din sarcinile şi domeniile logistice ce nu dețin o funcție de luptă imediată sunt lăsate pe seama civililor şi chiar transferate la societăți private (în prezent sunt angajate companii de securitate private pentru paza cazărmilor şi bazelor militare, companii particulare de aprovizionare preiau deservirea în totalitate a brigăzilor, controlul de zbor civil supraveghează misiunea forțelor aeriene până la locul luptei etc.) Capacitatea militară de luptă actuală e concentrată într-un nucleu organizațional redus. Acest lucru creează paradoxul că odată cu „civilirea" şi economizarea sporită a armatei are loc, de fapt, o remilitarizare în zona de nucleu care se ocupă de sarcinile de luptă. Definiția rolului propriu soldatului e din nou discutată şi promovată, profesionalismul militar devine limita tuturor celor ce gândesc şi acționează în cultura militară, e din nou subliniată importanța imperativelor funcționale militare, opuse celor socio-economice şi sunt revitalizate virtuțile militare tradiționale.

Odată cu sfârşitul recrutării universale, presiunea pentru egalitate inerentă sistemului soldatului-cetățean a fost îndepărtată. Omogenitatea socială (van Doorn, 1975) dispare. Drept urmare, e încurajată o reîntoarcere la ethosul războinic elitist, ca o subcultură militară.

Evident, acest lucru generează o nouă diferență istorică între cultura democratică a societăților moderne - puternic diferențiate-, pe de o parte, şi cultura militară de tradiție, pe de altă parte. Orientările de norme şi valori pluralizante ale societăților civile de piață individualizate şi profilurile normative şi comportamentale ale armatelor orientate funcțional par a se separa.

I.3. Existența unei diferențe

Existența actuală a unei asemenea diferențe este demonstrată de mai mulți indicatori pe care îi cităm în continuare. Deoarece acest cadru teoretic urmăreşte să permită desfăşurarea unei cercetări empirice asupra diferenței ce există între cultura civilă şi militară, pare important să vedem dacă există anumiți indicatori ai acestei diferențe.

Un prim indicator e acela că o democrație post-modernă avansată, aşa cum sunt Statele Unite, demonstrează existența acestui tip de diferență. Feaver şi Kohn, la încheierea cercetării lor empirice în SUA, scriau: „Proiectul general a dus la concluzia că îngrijorările (privind diferența - n.a.) exprimate de secretarul Apărării şi de alții sunt justificate, dar nu trebuie să se exagereze. Cercetarea noastră a identificat numeroase schisme şi tendințe care au subminat cooperarea civil-militară şi, în anumite circumstanțe, pot degrada eficiența militară, dar aceste probleme nu constituie nici o urgență, cel puțin pe termen scurt."

Un alt cercetător american scrie: „…asistăm la o diferență potențial periculoasă între armată şi societatea pe care o protejează, mai ales atunci când, din ce în ce mai puțini americani, în special lideri, participă la apărarea noastră națională" (Harvey Sicherman, 1999).

Referitor la această ultimă afirmație trebuie să reținem că există o tendință clară spre profesionalizarea armatelor şi că acest lucru va afecta, mai devreme sau mai târziu, orice țară europeană (Haltiner, 1998), unde din ce în ce mai puțini cetățeni vor avea experiențe militare directe în armată, datorită trecerii de la recrutare universală la forțe voluntare în întregime.

Un al doilea indicator e oferit de rezultatele unei cercetări europene pe care a desfăşurat-o ERGOMAS, în 1992–1993 (Caforio, 1994). Din aceste date rezultă că există o diferență mare între nivelul prestigiului pe care ofițerul crede că opinia publică trebuie să o confere profesiei sale (imaginea dorită) şi nivelul de prestigiu acordat profesiei de ofițer (imagine percepută). Aceste date sunt întărite de insatisfacția manifestată de ofițeri față de modul în care media se ocupă de subiectele militare şi de apărare, informație ce rezultă din diferite cercetări empirice (Caforio, 1994, 1998, 2001) şi pe care o putem rezuma folosind o propoziție a lui Krista E. Wiegand şi David L. Paletz, care afirmă: „În general, ofițerii consideră că media sunt foarte interesate în legătură cu subiecte scandaloase, dar numai oarecum interesate de subiecte politice organizaționale sau tehnice" (Wiegand şi Paletz, 2001). Acest al doilea set de indicatori indică în mod relevant că armata percepe faptul că opinia publică şi formatorii de opinie cultivă şi practică valori, etici şi principii, adesea diferite față de armată.

Dar, de asemenea, ofițerii consideră că profesia lor e complet diferită de cele civile. Rezumând concluziile cercetărilor citate din 1992–1993, Caforio scria: „Totuşi, convergența tehnicilor manageriale nu înseamnă sub nici o formă că armata e o organizație ca orice companie civilă: examinând acest item, de fapt, se poate descoperi că o mare majoritate a repondenților nu gândesc în acest fel: ei sunt cuprinşi între 57,1% la ofițerii greci şi 92,6% la ofițerii italieni. Un dezacord similar este exprimat de repondenți în legătură cu posibilitatea ca organizația militară să devină ca orice companie civilă" (Caforio, 1994).

De la ipotezele empirice la cele teoretice, luând în considerare tema cercetării noastre „diferența culturală dintre armată şi societatea civilă în era modernă", realizăm că ajungem la teoriile despre democrațiile postmoderne. În acest sens, trebuie să luăm în considerare ceea ce scria David Segal în lucrarea sa *Sunt armatele după războiul rece postmoderne?*, prezentată la Montreal 1998: „...marea parte a dimensiunilor în schimbare ale organizației militare, discutate în literatura sociologică, sunt încă înrădăcinate într-un context modern, chiar dacă războiul rece s-a terminat în Europa. S-ar putea să fie mai potrivit să se argumenteze că armata, ca organizație conservatoare, a rezistat unora dintre schimbările spre modernitate ce au fost observate în trecut în alte organizații şi instituții, dar acum se îndepărtează, mai surprinzător, de o formă organizațională primordială". Dacă această ipoteză e corectă, putem trage concluzia că o diferență culturală dintre societatea civilă (postmodernă) şi armată (modernă) e deja inerentă unei asemenea situații.

În plus, avem mai multe studii naționale care stabilesc existența unei asemenea diferențe dintre cultura militară şi civilă. Suplimentar față de cercetarea americană citată, avem în Anglia declarația lui Hew Strachan (vezi mai jos) şi următorul pasaj a lui Pascal Vennesson (Vennesson, 2001) în Franța, care scria: „Relația dintre armată şi națiune este un puternic mit politic asociat cu conscripția şi naționalismul …Pe scurt, relațiile civil-militare în Franța sunt bune în unele sectoare ale societății şi slabe în altele. Dacă cele mai dinamice sectoare au cea mai mare influență şi vor tinde să domine în viitor, relațiile civil-militare s-ar putea deteriora în anii ce urmează. (…)", „Publicul nu crede că armata e bine integrată în societate (…)", „În general, mediul militar e perceput ca fiind distant. 73% cred că mediul în care trăieşte personalul militar nu e cunoscut (2000). Numeroase valori tradiționale asociate cu profesia militară – spiritul de sacrificiu, îndatoriri civice către stat, patriotism, ordine şi disciplină – şi numeroase priorități politice, de asemenea asociate cu profesia militară– ajutor umanitar, independență națională, construcția Europei, apărarea militară a intereselor Franței şi solidaritatea militară cu alte țări

europene– sunt valori şi priorităţi politice considerate mai puţin importante în societate.”

Şi pentru Canada, Frank Pinch, în lucrarea sa prezentată la Potorose[4], afirma că „Cercetarea şi publicaţiile antropologistei sociale Donna Winslow, dinainte de 1997, sugera că există o ‘diferenţă’, cel puţin între aşteptările guvernului şi publicului canadian şi cele ale armatei.”

În orice caz, determinarea existenţei unei diferenţe între cele două culturi nu înseamnă deloc că aceasta trebuie să fie eliminată sau redusă. De fapt, există opinii diferite referitoare la acest subiect, ce au fost relatate în introducerea acestei lucrări.

I.4. Relaţia dintre civili şi militari

Având analizate cele două faţete culturale ale subiectului nostru, adică societatea democratică şi subcultura sa militară, se pare că e momentul să ne ocupăm de relaţia civil-militară într-o democraţie modernă.

Majoritatea studiilor din domeniu sunt centrate pe controlul democratic al forţelor armate. După cum se ştie, subiectul controlului democratic al forţelor armate se referă la întrebarea: cine păzeşte paznicii? Răspunsul nu este acelaşi pentru toate ţările: Hans Born (Born, 2002) afirmă: „În general, un sistem de control democratic al statului este un produs al sistemului său de guvernare, al politicilor, istoriei şi culturii sale. În plus, cum există multe sisteme culturale şi politice diferite există, de asemenea, şi multe norme diferite şi practici ale controlului democratic”.

Nu ne putem ocupa aici de teorii şi practici de control democratic, ci doar adăugăm faptul că schimbările ivite în era post-război rece afectează şi sistemele de control democratic. Aşa cum afirma din nou Hans Born: „Era post-război rece necesită o nouă privire asupra controlului democratic al forţelor armate. Perioada post-război rece a adus o atenţie sporită acordată misiunilor de pace, reforme ale armatei în aproape fiecare ţară şi desfăşurarea activităţii militare din ce în ce mai mult la nivel internaţional”.

Concluzionând, relaţia civil-militară într-un sistem democratic pare a se baza pe următoarele principii (Sniders şi alţii, 2001):

- Armata există pentru apărarea ţării şi a intereselor ei;
- Această apărare presupune garantarea unei arene internaţionale comerciale libere şi liniştite;
- Profesia militară e subordonată conducerii politice prin reprezentanţii săi legali (guvern, ministru etc.);
- Civilii şi militarii trebuie să împărtăşească aceleaşi valori de bază;
- Lumea civilă trebuie să acorde armatei autonomia necesară pentru a-şi putea îndeplini obligaţia profesională;
- Armata are o triplă responsabilitate: reprezentativă, consultativă şi executivă.

I.5. Posibilitatea unei astfel de cercetări la nivel internaţional

Deoarece punctul de referinţă pentru proiectul nostru este cercetarea TISS, deja realizată în SUA, trebuie, desigur, să ne întrebăm dacă e posibilă comparaţia între realitatea americană şi cea europeană şi a altor ţări postmoderne. Situaţia din SUA în ceea ce priveşte diferenţa civil- militară poate fi, de fapt, foarte diferită de cea cu care ne confruntăm în alte ţări, din mai multe motive: diferenţa de mărime a statului, diferenţa de funcţii (funcţionare) a armatei în politica externă şi de securitate, diferenţe în cultura socială şi politică, diferenţa de

---

[4] Referinţa este la Conferinţa bianuală ERGOMAS de la Portorose, Slovenia, 18-22 septembrie 2002.

istorie a relațiilor civil-militare etc. Referindu-ne la Europa, în opinia multor analişti „revoluția SUA în problemele militare va lărgi, în schimb, diferența dintre posibilitățile şi strategiile militare americane şi europene. În plus, se pare că se deschide o aşa-numită diferență de valoare…Din punct de vedere politic, strategic şi cultural SUA şi Europa par a se mişca lent în direcții opuse" (Peter von Ham în *Western unity and transatlantic security challenge*, Marshal Center Papers, Nr. 4/2002).

În plus, aceasta nu este singura diferență ce poate fi descoperită într-o analiză internațională. Dacă ne uităm, de exemplu, la statele post-comuniste, Christopher Jones şi Natalie Mychajlyszyn (2002) au identificat un set de diferențe comune (în interiorul statelor post-comuniste) între aceste țări şi cele vestice în ce priveşte relațiile civil-militare, cum ar fi:

- dificultăți de dezvoltare a unor culturi a relațiilor civil-militare democratice;
- lipsa asigurării unui grup de experți civili în apărare ca membri ai legislaturii sau oficiali de nivel înalt în ministerele apărării sau alte posturi-cheie;
- lipsa de experți în securitate militară din media;
- inexistența plângerilor privind intruziunea ofițerilor în politica civilă;
- nivelul mare al forțelor paramilitare în raport cu forțele regulate.

Cu scopul de a rezolva această problemă– posibilitatea unei analize internaționale– într-un mod mai concret, am analizat unele concluzii ale cercetării înscrise în raportul TISS:

- Prima concluzie e aceea că există multe „diferențe" ce trebuie analizate, respectând multiple dimensiuni şi între diferite segmente ale populației civile şi militare.
- Diferența dintre armata SUA şi societatea civilă se adânceşte.
- Întrucât am ieşit din secolul 20, numărul oamenilor care au făcut serviciul militar sau care au alte legături personale cu armata e în scădere. Această „diferență experimentată" e un artefact al micşorării forței voluntarilor.
- Elita armatei e destul de critică în privința calității conducerii din instituțiile politice.
- Elita armatei manifestă o ostilitate generală față de media.
- Armata are mai multă încredere în instituțiile guvernamentale decât civilii.
- Din punct de vedere al valorilor sociale, ofițerii din elita armatei se deosebesc atât de elita civilă, cât şi de masele civile.
- În procent mare (76%), ofițerii elitei militare resping în mod deschis homosexualii şi lesbienele care lucrează în armată. Dar majoritatea elitelor civile (55%) şi a marelui public (57%) acceptă deschis homosexualii şi lesbienele în armată.
- Populația civilă, atât elitele, cât şi masele, au foarte puțină înțelegere pentru relațiile civil-militare şi pentru controlul civil al armatei.
- Media, prin film şi ficțiune, întăresc diverse seturi de stereotipuri despre armată şi societatea civilă.

Dar, dacă ne gândim la realitatea europeană, observăm că aceste concluzii se aplică şi majorității relațiilor civil-militare europene sau nu.

De aceea, putem considera că o bună ipoteză de lucru poate fi aceea că există pretutindeni mai multe trăsături comune ale diferenței civil-militare, cel puțin în democrațiile postmoderne. Probabil unele trăsături sunt regionale, continentale (de exemplu, est-europene, vest-europene) şi altele, caracteristice numai unei singure țări. Dar acest lucru este şi a fost comun oricărei cercetări internaționale.

I.6. Direcții pentru cercetare

În concluzie, acesta este un cadru teoretic, creat pentru desfăşurarea unei cercetări empirice asupra diferenței de cultură civil-militară în Europa, comparativ cu rezultatele deja obținute pentru SUA. Astfel, încercăm să propunem posibile linii de ghidare pentru proiectul nostru de cercetare.

În mod cert, putem începe de la o ipoteză de bază şi câteva ipoteze de lucru.

Ipoteza de bază e aceea că mai mulți indicatori demonstrează existența în țările democratice postmoderne a unei diferențe între cultura militară şi cea a societății parentale, în general. Avem mai mulți indicatori ai acestui fapt, unii dintre ei deja au fost citați, alții se regăsesc în literatura de specialitate.

Prima ipoteză de lucru este aceea că putem considera ofițerii ca lideri de opinie/formatori de opinie în forțele armate, în aceeaşi măsură în care putem considera profesioniştii civili (în sens larg) în cadrul celor mai semnificativi lideri de opinie în societatea civilă, astfel încât pare convenabil să realizăm o cercetare de elită în rândul acestor categorii.

A doua ipoteză de lucru o reprezintă o anumită unicitate a profesiei militare (Bernanrd Boene, 1990) în raport cu alte profesii. Pentru a clarifica, luăm în considerare ipoteza că profesia ofițerului e cultural mai distantă de mediul atitudinal al profesiilor civile decât profesiile civile între ele însele. De aceea, merită a fi comparată cultura profesională a ofițerilor cu cea a altor profesii civile.

A treia ipoteză de lucru este aceea că există mai multe trăsături comune ale diferenței de cultură civil-militară în țările democratice, ceea ce reprezintă un motiv pentru realizarea unei cercetări internaționale.

Scopul cercetării este de a găsi un răspuns la următoarele întrebări principale:

1. Se confirmă diferența şi care sunt dimensiunile sale naționale?
2. Care este natura diferenței?
3. Ce conturează diferența?
4. Există o tendință de mărire a acestei diferențe?
5. Diferența afectează eficiența armatei şi/sau relațiile civil-militare? Dacă da, în ce fel?

I.6.a. Direcții de cercetare

Etapele de realizare a proiectului de cercetare au cuprins:

1. Studierea culturii politice a viitoarelor elite (civile şi militare), simultan cu cercetarea cadeților şi studenților pe trei niveluri:
   - Cognitiv – convingeri, atitudini, opinii;
   - Evaluativ – valori, norme, judecăți morale;
   - Afectiv sau expresiv – emoții (identitate, loialitate) sau sentimente (afinitate, aversiune, indiferență)
2. Intervievarea experților în vederea evaluării schimbărilor în relațiile civil-militare.
3. Redactarea raportului final al cercetării.

I.6.b. Investigarea viitoarelor elite civile şi militare

Studiul investighează un eşantion de cel puțin 30 de cadeți, din academiile militare (15 din primul an şi 15 din anul patru) şi care se compară cu un eşantion de cel puțin 30 de studenți din următoarele facultăți: economice, drept, ştiințe politice. Am limitat cercetarea noastră la studenții din Universitate doar la trei facultăți pentru a face o asemenea cercetare empirică mai uşor de prelucrat. Alegerea celor trei facultăți se datorează presupunerii că din acestea provine îndeosebi elita civilă.

Pentru a pregăti un chestionar corespunzător scopului nostru am trasat următoarea listă de indicatori semnificativi:

Listă de indicatori:

1. Încrederea în instituţii (cât de importantă este armata încă?)
2. Rolurile sexelor (competiţia dintre luptătorul bărbat şi feminizarea armatei)
3. Indexul democraţiei
4. Percepţia ameninţării
5. Misiuni noi/vechi ale armatei
6. Patriotism
7. Existenţa forţelor armate (dreptul de a exista, modul de viaţă, mândria faţă de forţele armate)
8. Controlul democratic al forţelor armate
9. Valori (valori ale educării copiilor, valori în cadrul armatei)
10. Globalism/localism
11. Spiritul de luptă /agresivitatea
12. Surse de informaţii despre armată
13. Evaluarea relaţiilor media-armată
14. Prestigiul social al profesiei militare (printre alte profesii)
15. Calificări profesionale
16. Recomandarea făcută perechilor, copiilor să se înroleze în armată
17. Rolul taţilor în socializarea cu problemele armatei
18. Obiectivele politicii externe
19. Structura şi mărimea armatei (conscripţia)
20. Rămâneri în urmă ale armatei în modernizarea socială
21. Religia
22. Conservatorism
23. Materialism/postmaterialism

I.6.c. Cercetarea experţilor

Simultan cu cercetarea cadeţilor şi studenţilor au fost intervievaţi experţi pentru a evalua schimbările relaţiilor civili-militari. Interviurile ne permit un control asupra dimensiunii timp.

Ideea este să fie selectaţi 10 experţi în relaţii civil-militare în fiecare ţară. Eşantionul ar trebui să fie echilibrat, să fie intervievaţi atât bărbaţi, cât şi femei, tineri şi bătrâni, cu orientări de stânga şi de dreapta. Structura experţilor:

- 2 experţi militari de nivel superior (cu grad de colonel sau mai mare)
- 2 jurnalişti specializaţi pe probleme militare
- 2 parlamentari specializaţi în luarea deciziilor politico-militare (cu afilieri politice diferite)
- 2 oameni de ştiinţă (istoric, diplomat/specialist în relaţii internaţionale)
- 2 manageri sau lideri ai mişcărilor pacifiste, preşedinţi ai organizaţiilor/sindicatelor militare.

Întrebarea care se pune este dacă ei percep o diferenţă între civili şi militari şi, dacă da, această diferenţă se măreşte? Metoda folosită va fi interviul semistructurat. Prin folosirea unui set limitat de întrebări intervievatul este întrebat dacă ideile lui s-au schimbat în timp.

II. REZULTATELE CERCETĂRII PRIVIND DIFERENŢELE CULTURALE ÎNTRE ARMATĂ ŞI SOCIETATE ÎN ROMÂNIA

România a cunoscut o experienţă de transformare profundă după 1989, pornind de la unul dintre cele mai dureroase regimuri comuniste, încercând să construiască un regim democratic şi să se integreze în cadrul unor instituţii euro-atlantice, precum NATO şi Uniunea Europeană. Problema

democratizării relaţiilor dintre armată şi societate a fost una prioritară pe agenda decidenţilor politici români şi a instituţiilor care au asigurat asistenţă pentru democratizare. Principalul motiv a fost percepţia că armata ar fi fost un pilon al statului comunist şi ar putea, oricând, să pună mâna pe putere. O altă prezumţie a fost acea convingere occidentală neo-kantiană că democraţiile nu luptă una împotriva celeilalte, aşa că un control democratic civil asupra armatei era dezirabil în Europa de Est. Cu toate acestea, relaţiile dintre armată şi societatea românească prezintă câteva particularităţi ce trebuie cunoscute înainte de prezentarea rezultatelor cercetării, pentru a înţelege mai bine contextul.

În primul rând, România nu are o tradiţie militaristă. Cu excepţia unei scurte perioade, în timpul celui de-al doilea război mondial, armata română modernă s-a aflat mai mereu sub un anumit tip de control civil. În Evul Mediu, teritoriile româneşti au fost ocupate fie de imperiile Otoman, Ţarist ori Austro-Ungar, încât percepţia populaţiei despre armată era aceea despre o armată de ocupaţie.

În 1859, fostul colonel Alexandu Ioan Cuza, ales Domn al Principatelor Române a pus bazele statului modern şi armatei naţionale moderne. În aceea perioadă, Armata Română, alături de Biserica Ortodoxă Română au fost considerate două instituţii fundamentale ale construirii naţiunii române. Constituţia din 1923 a introdus norme de control democratic civil, România cunoscând perioada sa de aur de unitate şi dezvoltare. Cu toate acestea, sistemul democratic a fost distrus, începând cu 1938, cu dictatura regală şi continuată cu dictatura lui Antonescu, urmată de dictatura comunistă, până în 1989.

Cu toate că vorbim de o dictatură comunistă, un anume tip de control civil tot exista, controlul civil subiectiv (vezi Huntington, 1957). Dacă în perioada anilor 1950 armata română era sub controlul extern al comisarilor ruşi, dar şi al PCR, după 1964 controlul civil devine mai „naţional". În termenii ideologiei comuniste, armata română aparţinea poporului, recrutarea ofiţerilor avea un sistem de discriminare pozitivă pentru cei proveniţi din rândul muncitorilor, iar recrutarea soldaţilor era de tip conscripţie universală, serviciul militar fiind obligatoriu. De aceea, la nivel retoric, nu putem presupune existenţa unei diferenţe culturale mari între armată şi societate şi nu avem evidenţe empirice pentru această presupoziţie. Mai mult decât atât, armata este atrasă, mai evident după anii 1980, la munci în economia naţională.

După sfârşitul războiului rece, atât revoluţionarii din stradă din decembrie 1989, cât şi instituţiile occidentale au fost interesaţi de construirea unor mecanisme de control democratic asupra forţelor armate, temându-se de creşterea diferenţelor dintre cultura militară şi cea a societăţii democratice civile, în curs de cristalizare. De aceea, construirea unor mecanisme de control democratic asupra forţelor armate a devenit o prioritate pentru instituţii precum OSCE, NATO sau Uniunea Europeană. Astăzi, când România a devenit membră a NATO şi a fost evaluată asupra normelor de control democratic civil, este interesant să aflăm dacă există o diferenţă între cultura militară şi a societăţii parentale. Deoarece criteriile tehnice de admitere în NATO necesitau o armată profesionistă, este de aşteptat ca procesul de profesionalizare a armatei să ducă la „remilitarizarea" culturii militare, la creşterea diferenţei culturale faţă de societatea românească.

Acest studiu de caz este rezultatul unei cercetări mai ample, comparative, care îşi propune să investigheze existenţa unei diferenţe culturale între armată şi societate într-un eşantion european. Analiza foloseşte atât metode cantitative (aplicarea unui chestionar), cât şi calitative (un interviu semi-structurat aplicat experţilor).

Prima parte a studiului de caz care urmează este rezultatul analizei cantitative, în urma unui chestionar de opinie aplicat unui eşantion de studenţi militari şi civili. După o scurtă

prezentare a datelor demografice, în această parte vor fi prezentate trei secţiuni. Daca în prima secţiune vor fi prezentate rezultatele investigaţiei privind existenţa unor diferenţe dintre cultura militarilor şi a societăţii civile, la nivel de valori şi atitudini, secţiunea a doua va prezenta existenţa unor diferenţe la nivelul atitudinilor faţă de politica de securitate şi apărare, iar secţiunea a treia va investiga existenţa diferenţelor în probleme precum controlul democratic, misiunile forţelor armate, imaginea publică sau tipul de armată.

Partea a doua a studiului de caz este rezultatul unei investigaţii calitative, bazate pe interviuri semistructurate. Ea va avea patru secţiuni: relaţiile civil-militare, militarii şi opinia publică, principalele probleme ale politicii de securitate şi relaţia dintre militari şi politică.

II.1. REZULTATELE CERCETĂRII CANTITATIVE ASUPRA STUDENŢILOR

Secţiunea A. Valori şi atitudini ale potenţialelor elite

Date demografice. Compoziţia eşantionului

Investigarea opiniilor potenţialelor elite privind atitudinile şi valorile a fost făcută pe un eşantion de 180 de studenţi, din anii 1 şi 4, dintre care 89 de studenţi la academiile militare din Sibiu, Braşov şi Constanţa şi 91 de studenţi civili de la 3 universităţi din Bucureşti, ASE, drept şi ştiinţe politice (SNSPA). Alegerea acestor specializări a fost bazată pe prezumţia reieşită din date empirice anterioare, potrivit cărora liderii de azi au absolvit una dintre aceste specializări. Datele demografice detaliate ale eşantionului pot fi găsite în Tabelul 1, de mai jos[5]:

	Academii militare	ASE	Drept	Ştiinţe politice
Număr de chestionare	89	32	28	31
(%)	49.4%	17.8%	15.6%	17.2%
Bărbaţi	87.6	23.3	32.1	29.0
Femei	22.4	76.7	67.9	71.0
Anul de studiu %				
Anul 1	49.4	53.1	53.6	60.0
Anul 4 sau 5	50.6	46.9	46.4	40.0

Valori şi atitudini personale

Întrucât ipoteza de bază a acestui studiu a fost existenţa unei anumite unicităţi a profesiei şi culturii militare (Boene), investigarea existenţei unei diferenţe culturale poate fi studiată, în primul rând, la nivelul opiniilor declarate despre valori şi atitudini asupra diferitelor subiecte.

La întrebarea 15 din chestionar, despre importanţa anumitor trăsături de caracter pentru educaţia propriilor copii, se poate remarca faptul că studenţii militari consideră *determinarea, spiritul deschis, iniţiativa şi patriotismul* ca foarte importante, în timp ce colegii lor civili consideră *toleranţa* ca foarte importantă, iar iniţiativa şi determinarea ca mai degrabă importante. Pe de altă parte, studenţii civili consideră *tradiţionalismul, patriotismul şi obedienţa* ca având importanţă minimă ($p<0.05$).

La întrebarea despre ce calităţi îi sunt necesare unui militar, răspunsul arată asemănător. Astfel, cadeţii consideră că unui militar îi trebuie un *spirit deschis, determinare, iniţiativă, spirit de camaraderie şi loialitate*, în timp ce studenţii civili

[5] Într-un studiu recent despre carierele liderilor post-comunişti al Centrului de Analize şi Studii Politice (CASP) a reieşit că principalele specializări ale parlamentarilor de după 1990 sunt: ingineri (40%), ştiinţele sociale, economişti şi jurişti (vezi CASP Report, Cariere politice şi reprezentare parlamentară, realizat de Laurenţiu Ştefan şi Răzvan Grecu, martie 2004).

consideră ca principalele calităţi ale militarilor ar trebui să fie *obedienţa, spiritul de camaraderie şi determinarea*. Dacă determinarea este considerată de ambele grupuri o caracteristică a militarilor, în privinţa celorlalte calităţi există o mică diferenţă de percepţie, fără a fi relevantă.

Totuşi, problema *disciplinei, onoarei şi determinării* pentru militari sunt văzute diferit, atunci când studenţii sunt întrebaţi despre rolul disciplinării copiilor de către părinţi sau rolul voinţei pentru a se realiza. În timp ce studenţii militari sunt într-un acord total cu aceste declaraţii, studenţii civili sunt în total dezacord. Diferenţa creşte prin răspunsul la întrebarea 47, unde studenţii militari favorizează puternic consensul de grup şi ascultă de ordinele liderilor, în timp ce studenţii civili sunt în total dezacord.

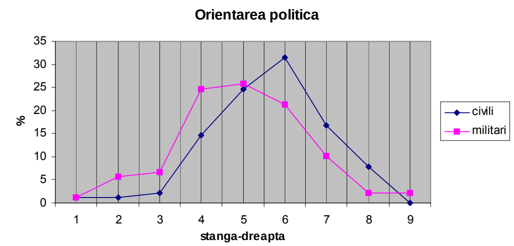
În privinţa atitudinii faţă de religie, nu există diferenţe semnificative (vezi Tabelul 2, unde p>0.5).

Tabelul 2 – Atitudinea faţă de religie

Religiozitatea şi participarea la serviciul religios	Studenţi civili	Studenţi militari
1 – sunt religios şi merg regulat la biserică (o dată pe săptămână)	9.9%	5.6%
2 – sunt religios şi merg o dată pe lună la biserică	18.7%	16.9%
3 – sunt religios, dar merg la biserică doar de sărbători	46.2%	55.1%
4 – nu pot spune dacă sunt religios sau nu	8.8%	12.4%
5 – nu sunt religios	13.2%	7.9%
6 – non răspuns	3.3%	2.2%

Pearson: 0.58

O altă problemă de atitudine este cea a orientării politice, măsurată pe o scală stânga-dreapta. În România post-comunistă, alte studii de ştiinţe politice consideră că scala stânga-dreapta nu este relevantă. Din analiza comparativă a studenţilor civili şi militari nu rezultă o diferenţă semnificativă (p=0.059). Cu toate că nu avem o diferenţă semnificativă, se poate constata că studenţii civili sunt mai orientaţi către dreapta (vezi Graficul nr.1). În acest caz, orientarea studenţilor militari către stânga poate fi considerată o atitudine conservatoare? Vom vedea mai departe.

Graficul nr. 1

Diferenţele dintre viziunea civililor şi militarilor asupra „valorilor globale” (referire la studiile empririce comparative ale lui Inglehart) se pot sesiza mai bine prin determinarea indexului Inglehart. Astfel, studenţilor li s-a cerut să indice primele două preferinţe asupra celui mai important obiectiv pentru Guvernul României pe următorii 10 ani.

Aşa cum se poate vedea în Tabelul 3, *studenţii militari sunt mai materialişti*, în timp ce *studenţii civili mai degrabă post-materialişti* (confirmată prin coeficientul Pearson de 0.003). Înseamnă că studenţii militari favorizează ca scopuri guvernamentale pe termen de 10 ani menţinerea ordinii şi lupta împotriva creşterii preţurilor, iar studenţii civili favorizează ca scopuri guvernamentale: libertatea şi implicarea publicului în luarea deciziilor politice.

Tabelul 3

Indexul Inglehart	Ce studiați?		Total
	Studenți civili (%)	Studenți militari (%)	
Materialist	17.8	34.8	26.3
Post-materialist	18.9	5.6	12.3
Tipul mixt	63.3	59.6	61.5
Total	100	100	100

$p<0.01$

Sursele de informare

Rolul surselor de informare este determinant în formarea judecăților de valoare ale studenților. Există ceva diferențe de opinie între studenții civili şi militari în privința importanței surselor de informație pentru formarea unei opinii despre armată. În timp ce studenții civili consideră că ziarele politice, cotidianele, revistele şi filmele sunt *foarte importante* în construirea unui punct de vedere despre armată, studenții militari le consideră mai degrabă neimportante. Ei îşi construiesc opinia despre armată mai degrabă din ziare sau reviste militare sau publicații profesionale. Este evident că studenții civili îşi formează opinia din ziare şi reviste ne-profesionale, acestea fiind, probabil, cele la care au acces. De aceea secțiunea care urmează se va focaliza pe problema cunoştințelor despre instituțiile de securitate şi încrederea în ele.

Încrederea în instituții

Mai întâi să vedem care este nivelul de încredere al studenților în instituții guvernamentale sau neguvernamentale, încredere măsurată pe baza unei scale de la 1 la 10, unde 1 înseamnă lipsă totală de încredere iar 10 înseamnă încredere deplină. În tabelul de mai jos (Tabelul 4) pot fi observate mediile răspunsurilor studenților civili şi militari privind încrederea în instituții dar şi cunoştințele despre acele instituții.

Cu o medie de 8.55, studenții militari au cea mai mare încredere, cum era de aşteptat, în *armată*, în timp ce studenții civili plasează armata la mijlocul clasamentului, *companiile private* fiind instituțiile în care studenții civili au cea mai mare încredere. Pe locurile următoare, biserica, universitatea sau organizațiile voluntare sunt instituțiile în care atât studenții civili, cât şi cei militari au încredere. Aceeaşi similaritate între civili şi militari o găsim în privința instituțiilor cu cea mai scăzută încredere, respectiv partidele politice, Parlamentul şi Guvernul.

În privința problemei cunoaşterii acestor instituții, cât de informat este publicul despre aceste instituții,cunoaştere măsurată pe o scală similară, de la 1 la 10, cea mai evidentă diferență între civili şi militari este legată de cunoaşterea despre poliție şi armată, despre care studenții civili recunosc faptul că nu au cunoştințe, dar nu au încredere în ele. În general, încrederea în instituții corelează direct cu cunoştințele despre acea instituție. Totuşi, în privința mass-media, partidelor politice, Parlamentului şi Guvernului, cu cât studenții civili şi militari au mai multe cunoştințe despre ele, cu atât sunt mai critici şi îşi exprimă neîncrederea. Şi invers, cu cât cunosc mai puțin despre instituții precum, ONG-urile, cu atât au mai multă încredere.

Tabelul 4- Încrederea în instituții şi cunoştințe despre instituții (medii)

Încrederea în instituții			Cunoaşterea instituțiilor	
Instituții	**Studenți militari**	**Studenți civili**	**Studenți militari**	**Studenți civili**
Biserica	7.71 (2)	6.82	8.49 (2)	8.44 (2)
Preşedintele	5.96	5.08	7.61 (3)	7.90 (3)
Mass-media	6.43	6.66	8.02	7.66
Justiție	5.57	5.66	5.68	6.54
Parlament	4.91	4.81	6.91	6.82
Guvern	5.49	5.02	7.40	7.47
Bănci	6.96	6.89	5.75	5.76
Companii private	6.29	8.12 (1)	6.92	6.65
Sindicate	5.96	5.77	6.69	6.42
Universități	7.04	7.27	8.39	8.56 (1)
Partide politice	4.60	4.57	7.15	7.20
Armată	8.55 (1)	6.69	8.58 (1)	6.29
Poliție	6.44	5.37	7.60	6.47
Organizații voluntare- ONG	7.06	7.13 (2)	5.35	4.59

Orientare globală sau locală?

Studenții au fost rugați să-şi exprime ataşamentul lor față de diferite instituții locale sau globale, măsurarea făcându-se pe o scală de la 1 la 10, unde 1 înseamnă un ataşament slab, iar 10 un ataşament puternic. Aşa cum se poate vedea din Tabelul 5, nu au existat diferențe mari între studenții militari şi civili privind orientarea locală sau globală, cel mai mare ataşament al ambelor grupuri fiind exprimat către grupurile primare (familie) sau către sine însuşi, iar cel mai mic ataşament fiind exprimat către societatea globală şi comunitatea religioasă. O mică diferență există în exprimarea ataşamentului către propria „țară”, studenții militari fiind foarte ataşați (medie 8.69) iar studenții civili exprimă şi ei un mare ataşament, de 7.70.

Tabelul 5- Orientare locală/globală (medii)

	Studenți civili	**Studenți militari**
Comunitatea modială	5.11	5.54
Europa	6.30	6.54
Țara	7.70	8.69
Mediul natural	7.63	7.88
Colegii	7.71	8.08
Prietenii	8.71	8.53
Familia	9.53	9.38
Comunitatea religioasă proprie	5.91	6.42
Oraşul/satul natal	6.92	6.66
Sinele	8.99	8.66

Secțiunea B. Politica externă şi politica de securitate

Politica externă şi politica de securitate a României au fost domeniile care au cunoscut unul dintre cele mai dramatici transformări. Dacă în perioada războiului rece România avea o politică de securitate specifică, oarecum independentă, în cadrul Tratatului de la Varşovia, bazată pe conceptele de „război total" sau „război al întregului popor", eforturile ulterioare de a fi admisă ca membru NATO au schimbat conceptul strategic, contribuind la cristalizarea unei securități prin cooperare, prin proiecție a forțelor. De aceea, este interesant să vedem cum percep studenții civili şi militari această orientare a politicii externe şi de securitate.

În privința scopurilor politicii externe şi de securitate, s-a putut observa o diferență relevantă ($p<0.05$) în legătură cu scopurile: „ajutorarea pentru îmbunătățirea standardului de viață în țările subdezvoltate" (68% dintre civili sunt de acord şi 83% dintre militari), „prezervarea păcii mondiale" (90.2% dintre civili şi 98.9% militari) şi „lupta împotriva terorismului" (84.6% civili şi 97.7% militari). Răspunsurile sunt oarecum surprinzătoare, întrucât, anterior, prin indexul Inglehart, se constatase că militarii sunt materialişti şi doresc orientarea politicii guvernamentale spre scopuri interne. Cu acest prilej constatăm o orientare deschisă globală a militarilor şi dorința de implicare globală. Totuşi, deşi este vorba de o diferență statistică, se poate observa gradul mare de sprijin al ambelor categorii pentru politica externă globală şi proiecția forțelor.

În privința locului unde ar trebui utilizată armata (Q2), nu s-au constatat diferențe semnificative de opinie între civili şi militari, cu excepția afirmației „n-ar trebui să gândim prea mult în termeni internaționali, ci ar trebui să ne concentrăm mai mult asupra problemelor naționale", unde studenții militari sunt de acord cu afirmația, în timp ce studenții civili nu sunt ($p<0.05$). Aceasta contrazice cumva descoperirea anterioară şi poate fi explicată fie prin distorsionarea tehnicii de măsurare, fie prin însuşirea superficială de către studenții militari a scopurilor strategiei de securitate ceea ce-i conduce la un răspuns "politically correct".

Foarte interesantă este percepția riscurilor şi amenințărilor de securitate. Fiind puşi să aleagă dintr-un set de 16 amenințări, care ar fi cel mai probabil să afecteze securitatea națională, nu au fost revelate deosebiri statistice semnificative, cu excepția posibilității unui conflict între țările asiatice, studenții militari percepându-l mai degrabă ca improbabil să se producă, spre deosebire de studenții civili. În rest, se poate observa o convergență de opinii, cele mai probabile amenințări fiind considerate traficul de droguri (97% militarii şi 91% civilii), un atac din partea unui stat străin (90% ambii), terorismul (aprox. 88%) şi crima organizată (97% militarii şi 91% civilii). De remarcat că problema atacului unui stat străin şi al unui război clasic este considerată destul de probabilă.

Posibile misiuni ale armatei

În privința posibilelor misiuni ale armatei, pentru a combate aceste amenințări sau pentru realizarea obiectivelor de politică externă şi de securitate, sunt evidente diferențe de opinie între studenții civili şi militari (vezi Tabelul 6).

Tabelul 6- Misiuni ale armatei (acord total sau acord parțial - %)

Misiuni ale armatei	Pearson	Studenți militari	Studenți civili
a. apărarea țării *	0.005	100	98
b. misiuni peste hotare*	0.001	91	70
c. participarea la misiuni de menținere a păcii*	0.000	71	40
d. participarea la misiuni de impunere a păcii*	0.037	55.1	37.5
e. lupta împotriva dezastrelor	0.35	87.2	87.7
f. misiuni umanitare peste hotare	0.89	84.1	81.2
g. menținerea ordinii interne	0.09	76.4	59.4
h. combaterea traficului de droguri	0.78	79.5	81.3
i. prevenirea proliferării armelor de distrugere în masă	0.049	95.5	87.7
j. controlul imigrației din țări străine*	0.025	46.1	41
k. lupta împotriva terorismului*	0.038	97.7	92.2
l. contribuția la protecția mediului	0.2	62.5	51.7

Un sprijin total îl remarcăm la studenții militari, la nivelul $p<0.01$, în privința misiunilor de „apărare a țării" (100% vs. 98% civilii), „misiunilor în afara granițelor" (91% vs. 70% civilii) şi „participării la operațiuni de menținere a păcii" (71% vs. 40% civilii). Studenții militari au fost, de asemenea, în favoarea misiunilor de impunere a păcii, prevenirii proliferării armelor de distrugere în masă, controlului imigrației şi luptei împotriva terorismului. În privința luptei împotriva terorismului, deşi statistic este o diferență semnificativă între importanța acordată de militari şi civili, nivelul de acord este destul de ridicat pentru ambele categorii, mai mult de 90% fiind de acord cu acest obiectiv pentru forțele armate.

Un alt aspect al politicii de securitate este cel al alocării resurselor. Sunt studenții civili şi militari în favoarea creşterii alocațiilor bugetare pentru apărare? Cum era de aşteptat, există o diferență relevantă statistic între cele două grupuri. În timp ce studenții militari sprijină o creştere considerabilă a bugetului actual (de 2.38% PIB), numai 38% dintre studenții civili sprijină o mică creştere ($p=0.00$).

Deşi nu există o diferență semnificativă în privința rolului organizațiilor internaționale în misiuni externe, este foarte important de observat consensul ambelor grupuri în privința întăririi rolului ONU (78% din militari şi 76% din studenții civili) şi cu afirmația „Consiliul de Securitate ar trebui să fie singura organizație ce ia decizii în privința statelor suverane" (51% din studenții civili şi 63% dintre studenții militari). Există un mare dezacord cu privire la dreptul SUA de a interveni singure în probleme din afara granițelor (84% dintre militari şi 74% dintre civili). O situație similară de dezacord şi față de dreptul UE de a interveni (32% acord al militarilor şi 33.7% din partea civililor).

Secțiunea C. Rolul armatei într-o societate democratică

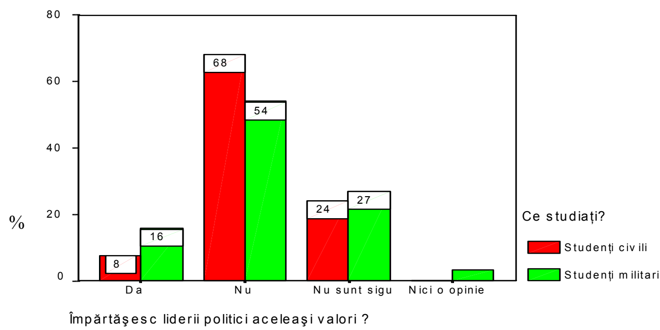
CONTROLUL DEMOCRATIC

Cunoştințele şi valorile politicienilor

Principiile şi normele de control democratic civil asupra forțelor armate au fost introduse la începutul anilor 1990, ca urmare a cererii forțelor interne, dar şi al organizațiilor internaționale din care România făcea parte sau dorea să facă parte (OSCE, NATO, UE). Cu toate acestea, este de un real interes descoperirea opiniei studenților despre capacitatea politicienilor de cunoaştere a problemelor cu care se confruntă armata. Analiza pune în evidență o diferență semnificativă între opinia studenților militari şi a celor civili în legătură cu gradul de cunoaştere a problemelor armatei de către politicieni ($p<0.05$). În timp ce majoritatea studenților civili consideră că liderii politici sunt sunt oarecum ignoranți ai problemelor militare (58%), cadeții îi consideră oarecum cunoscători ai problemelor. Continuând investigația, la întrebarea dacă politicienii împărtăşesc aceleaşi valori ca şi restul populației, deşi diferența dintre civili şi militari nu este semnificativă din

punct de vedere statistic, se pot trage câteva concluzii de interes. Astfel, numai 16% dintre studenţii militari şi 8% dintre civili consideră că politicienii împărtăşesc aceleaşi valori şi restul populaţiei, în timp ce majoritatea lor consideră că politicienii nu împărtăşesc aceleaşi valori (68% dintre civili şi 54% dintre militari) sau nu sunt siguri dacă împărtăşesc sau nu aceleaşi valori (vezi Graficul nr.2).

Graficul nr. 2

Rolul armatei în societate

Există două afirmaţii legate de rolul armatei în societate asupra cărora studenţii şi-au expus opinia, care este divergentă. La întrebarea dacă militarii ar trebui sau nu să critice public guvernele, studenţii militari răspund că un militar nu ar trebui să critice guvernele, spre deosebire de studenţii civili, care sunt de accord cu critica deschisă a guvernelor ($p<0.05$). La cea de-a doua întrebare, dacă militarii ar trebui să aibă o influenţă asupra societăţii, mai mult de jumătate dintre cadeţi sunt de acord că militarii ar trebui să aibă influenţă asupra societăţii, în timp ce numai 30% dintre studenţii civili sunt de acord cu asta.

Principiile democratice

Cu toate că se poate observa un sprijin puternic al ambelor categorii de studenţi pentru problematica drepturilor omului, la modul general, există diferenţe semnificative în privinţa principiilor democratice. Astfel, studenţii civili consideră că egalitatea este un principiu foarte important, în timp ce studenţii militari îl consideră important ($p=0.014$). Similară este situaţia în privinţa drepturilor de bază ale individului (dar cu $p=0.017$). În privinţa integrării armatei în societatea parentală, studenţii militari o consideră ca foarte importantă, în timp ce studenţii civili mai degrabă importantă ($p=0.00$). În privinţa percepţiei despre realizarea în practică a acestui principiu există o mică diferenţă statistică, militarii considerând în mare măsură că acest principiu este mai degrabă nerealizat, iar 16.5% dintre studenţii civili neexprimându-şi opinia.

Problema subordonării armatei către politicieni este considerată ca foarte importantă şi importantă de către 58% dintre studenţii civili şi 48% dintre studenţii militari. Cu toate acestea, în timp ce 61% dintre studenţii militari consideră că această subordonare a fost realizată, numai 47% dintre studenţii civili sunt de acord. La întrebarea directă dacă profesia militară este subordonată leadership-ului politic, nu a existat nici o diferenţă între percepţia militarilor şi civililor. Totuşi, există o diferenţă semnificativă în privinţa afirmaţiei că politicienii ar trebui să acorde autonomie profesională armatei, unde 50% dintre militari în total acord ($p<0.05$).

Sarcini şi misiuni ale armatei

Cercetarea nu a pus în evidență diferențe de opinie între civili şi militari când s-a pus problema misiunilor armatei, în principiu. A existat un sprijin puternic referitor la misiunea armatei ca apărător al patriei (94% dintre civili şi 97% dintre militari). O mică diferență a fost scoasă în evidență în legătură cu afirmația că misiunea armatei ar fi de a garanta comerțul liber şi că armata ar trebui să reprezinte societatea civilă în legătură cu grupurile şi clasele etnice sau sociale. Diferența este mai mare în problema împărtăşirii de către armată a aceloraşi valori de bază precum societatea pe care o reprezintă (78% dintre civili şi 88% dintre militari sunt de acord).

Cu toate acestea, diferența începe să devină mai pronunțată când studenții sunt întrebați despre rolul armatei în timp de pace, război sau despre relațiile personale directe cu armata, precum şi referitoare la rolul patriotismului.

Aşa cum se vede în Tabelul 7, studenții militari sunt într-un acord puternic față de studenții civili (p=0.00) cu afirmațiile: „Românul trebuie să simtă că prima sa îndatorire este către propria sa țară”, „Cel mai puternic indicator pentru un bun cetățean este îndeplinirea serviciului militar pentru apărarea țării”, „Promovarea patriotismului ar trebui să fie un țel important al educației cetățeneşti”, „Toți românii ar trebui să-şi dorească să lupte pentru țară”, „Ar trebui să luptăm pentru loialitatea față de țară înainte să ne permitem să considerăm lumea o frăție”, „Cel mai important rol al armatei este pregătirea pentru război şi conducerea acestuia”.

Tabelul 7- Opinia despre război, pace şi patriotism (acord puternic-acord parțial %)

Afirmația		Studenții civili	Studenții militari	Pearson
a)	Românul trebuie să simtă că prima sa îndatorire este către propria sa țară*	63.8	95.0	0.00
b)	Cel mai puternic indicator pentru un bun cetățean este îndeplinirea serviciului militar pentru apărarea țării *	26.4	63.2	0.00
c)	Promovarea patriotismului ar trebui să fie un țel important al educației cetățeneşti*	64.8	91.0	0.00
d)	Toți românii ar trebui să-şi dorească să lupte pentru țară*	43.9	88.7	0.00
e)	Ar trebui să luptăm pentru loialitatea față de țară înainte să ne permitem să considerăm lumea o frăție*	55.0	86.6	0.00
f)	Astăzi, menținerea păcii şi alte activități non-combat trebuie să fie atributul central al armatei	95.7	89.8	0.084
g)	Militarii trebuie să fie pregătiți să acopere întregul spectru de misiuni posibile (de la război la ajutorul acordat societății civile)	91.2	96.6	0.083
h)	Cel mai important rol al armatei este pregătirea pentru război şi conducerea acestuia*	50.6	82.0	0.00
i)	Câteodată, războiul este necesar pentru protejarea intereselor naționale	60.5	71.6	0.616
j)	Dată fiind natura umană întotdeauna va exista războiul	62.5	76.4	0.146
k)	Forțe armate puternice îmbunătățesc imaginea noastră în lume*	63.8	85.4	0.009

De asemenea, o diferență semnificativă între civili şi militari o descoperim prin aceea că studenții militari sprijină puternic afirmația că „o armată puternică îmbunătățeşte imaginea României în străinătate” ($p<0.01$). Singurele aspecte consensuale asupra misiunilor armatei sunt cele referitoare la faptul că „menținerea păcii ar trebui să fie principalul scop al armatei de azi” (95.7% dintre studenții civili şi 89.8% dintre militari) sau că militarii „ar trebui să fie pregătiți pentru tot spectrul de misiuni” (91.2% dintre civili şi 96.6% dintre militari).

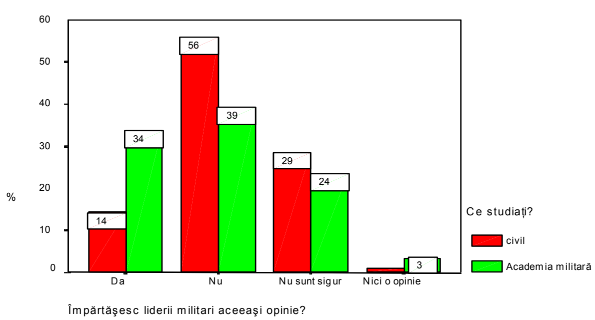
Imaginea publică a profesiei militare
Mass-media şi armata

Informarea mass-media naţionale privind problemele militare este percepută diferit de către studenţii civili şi militari (p=0.007). În timp ce studenţii civili consideră că nivelul de informare este foarte bun, studenţii militari îl consideră doar într-o mică măsură drept foarte bun. Mass-media românească sunt considerate de către studenţii militari un sprijin pentru problemele militare (60.7%), în timp ce studenţii civili consideră mass-media oarecum ostile armatei (40%), la nivelul p<0.01.

Imaginea profesiei militare

Un indicator important privind imaginea publică a militarilor în România este reprezentată de opinia studenţilor legată de faptul că liderii militari împărtăşesc aceleaşi valori ca şi societatea civilă. În timp ce aproximativ 34% dintre studenţii militari consideră că liderii lor împărtăşesc aceleaşi valori ca şi societatea, doar 14% dintre civili sunt de acord cu această afirmaţie, diferenţa fiind semnificativă statistic (p=0.011). Este remarcabilă viziunea destul de critică a ambelor categorii, 56% dintre studenţii civili şi 39% dintre militari considerând că liderii militari nu împărtăşesc aceleaşi valori (vezi Graficul nr.3).

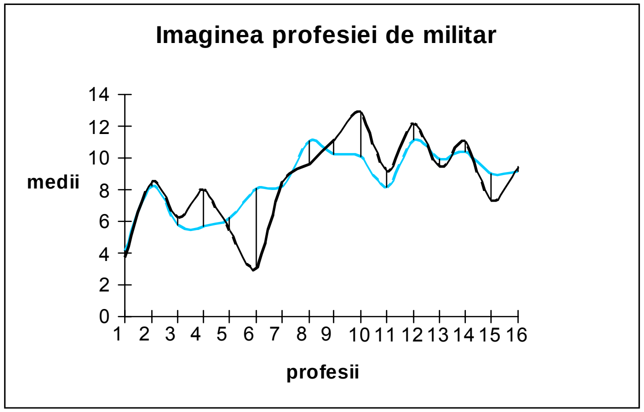
Graficul nr.3

Mergând mai departe cu investigaţia, când studenţii sunt întrebaţi direct despre imaginea publică a liderilor militari, majoritatea studenţilor civili consideră ca ea nu este prea bună (42.9%) în timp ce studenţii civili o consideră mai degrabă pozitivă (62.9%). Complementar acestei opinii negative, studenţii civili consideră că armata ar trebui cumva desfiinţată, spre deosebire de studenţii militari care sunt în dezacord total cu această opinie (93.3%). Această opinie negativă a studenţilor civili credem că este contextuală, având în vedere că cei chestionaţi sunt tineri care ar trebui să îndeplinească curând serviciul militar-nedorit, că nu s-au arătat a fi prea informaţi despre subiecte militare.

Diferenţa de opinie se menţine în problema prestigiului şi imaginii *profesiei militare*, în situaţia în care studenţii sunt rugaţi să ierarhizeze profesiile de la 1 la 16, unde 1 înseamnă cea mai bună imagine a profesiei. În Graficul nr.4 sunt reprezentate ordinea profesiilor (medii aritmetice). Cum era de aşteptat, studenţii militari consideră că profesia de ofiţer şi cea de doctor sunt cele mai prestigioase (nr.6 şi 1 de pe axa x), în timp ce studenţii civili consideră că profesia de doctor şi cea de profesor universitar sunt cele mai prestigioase. Graficul ne arată foarte clar diferenţa de reprezentare dintre studenţii civili şi cei militari asupra profesiei militare (nr.6) şi celei de antreprenor (nr. 10). Ceea ce studenţii militari apreciază foarte mult-profesia militară- este dispreţuit oarecum de către studenţii civili. La modul similar, studenţii civili valorizează mult mai mult meseria de antreprenor.

Graficul nr.4

Gen şi armată

Subiectul genului, a integrării femeilor în armată este foarte interesant. Datele cercetării nu arată o diferenţă semnificativă între civili şi militari. Atât studenţii civili, cât şi cei militari sprijină integrarea femeilor în armată, pe baza propriei opţiuni (57% studenţi civili şi 49% dintre cei militari). O mică diferenţă, dar nesemnificativă din punct de vedere statistic, a fost pusă în evidenţă în problema integrării femeilor în armată, ca serviciu obligatoriu. Studenţii militari sunt mai înclinaţi să sprijine integrarea femeilor în serviciul militar obligatoriu, dar în funcţii necombatante (34% militari şi 27% civili).

Structura şi tipul de armată

Forţele armate române au cunoscut o restructurare şi transformare profundă, pornind de la structurile armatei clasice socialiste şi încercând construirea unei forţe moderne şi flexibile, compatibilă cu armatele ţărilor membre NATO. Forţa activă a fost redusă de la 230.000 de militari, în 1989, la 90.000, în 2004, urmând să fie total profesionalizată până în 2007.

Una dintre cele mai mari diferenţe din acest studiu a fost pusă în evidenţă de opiniile faţă de un anume tip serviciu naţional obligatoriu (vezi Tabelul 8). În timp ce majoritatea studenţilor militari sunt în favoarea unui serviciu naţional, fie el militar sau serviciu alternativ (70%), numai 34% dintre studenţii civili sunt de acord (p<0.01). Serviciul militar, în particular, este văzut de către studenţii civili ca o pierdere de timp şi obişnuiesc să-şi amâne serviciul militar până când noile prevederi ale Constituţiei din 2003, de introducere a serviciului voluntar, vor fi puse în aplicare. Diferenţa rămâne evidentă în privinţa afirmaţiei că toţi oamenii, bărbaţi sau femei, ar trebui să facă un fel de serviciu naţional (numai 5.5% dintre civili şi 21.4% dintre militari sunt de acord).

Tabelul 8- Serviciul obligatoriu vs. serviciu voluntar

Afirmaţia	Studenţii civili	Studenţii militari	Pearson
a) Toţi cetăţenii bărbaţi ar trebui să îndeplinească un serviciu naţional (militar sau civil)*	34	70.7	0.001
b) Toţi cetăţenii femei ar trebui să îndeplinească un serviciu naţional (militar sau civil)*	5.5	21.4	0.024
Afirmaţii cu privire la serviciul obligatoriu vs. serviciu voluntar			
a. Există o legătură firească între democraţie şi serviciul militar obligatoriu*	35.2	48.3	0.016
b. Serviciul militar obligatoriu ar trebui să includă şi femeile*	14.3	7.8	0.039
c. Serviciul militar obligatoriu garantează un schimb permanent de valori, opinii şi percepţii între societate şi forţele armate *	28.6	65.1	0.000

Afirmația	Studenții civili	Studenții militari	Pearson
d. Armata pe bază de voluntariat se potrivește mai bine noilor misiuni decât serviciul militar obligatoriu	86.9	92.1	0.10
e. Având în vedere economia națională, serviciul militar obligatoriu costă mai mult decât serviciul voluntar, întrucât acesta din urmă necesită un număr mai mic de oameni*	69.3	85.4	0.016
f. Sunt mândru de femeile şi bărbații care servesc în armată*	69.3	89.7	0.039
g. Forțele Armate Române atrag recruți foarte bine pregătiți şi motivați*	33	64.1	0.000

În problema serviciului obligatoriu (conscripție) şi a serviciului voluntar, diferența de opinie este evidentă (vezi Tabelul 8). În timp ce studenții militari consideră că serviciul militar obligatoriu „garantează schimbul de valori şi opinii cu societatea" (65.1%), numai 28.6% dintre studenții civili sunt de acord cu această afirmație (p=0.00). Tot o diferență foarte mare de opinii o descoperim între militari, care consideră că armata atrage recruți de mare valoare şi motivați (64%), spre deosebire de numai 33% dintre civili care sunt de acord cu această afirmație.

În ultimă instanță, deşi nerelevant statistic, este interesant că, atât studenții civili, cât şi cei militari consideră că serviciul voluntar se potriveşte mai bine noilor misiuni ale armatei (86.9% din civili şi 92.1% dintre militari).

În concluzia studiului empiric asupra viitoarelor elite politice şi militare se poate afirma că există multe similarități, dar şi diferențe culturale sau de opinie între studenții civili şi cei militari. Între subiectele de **similaritate** şi consens au fost cele legate de: *valorile de bază, religiozitate, percepția asupra amenințărilor, rolul organizațiilor internaționale, misiuni ale armatei şi integrarea femeilor în armată*.

Printre subiectele unde s-au putut constata mici diferențe de opinie sunt cele legate de: *rolul disciplinei în educație, orientarea politică, încrederea în instituții, sursele de informare, ataşamentul față de grupurile primare, valorile împărtăşite de către politicieni şi militari, principiile democratice ale subordonării armatei de către leadership-ul politic şi rolul militarilor în misiuni de menținere a păcii.*

O diferență mare între opiniile militarilor şi civililor s-a constatat în probleme precum: *subordonarea militarilor (cadeții favorizând consensul de grup şi asculatarea ordinelor), orientarea materialism/postmaterialism (scala Inglehart), obiectivele de politică externă şi de securitate, misiunile armatei, atitudinea către cheltuielile de apărare, rolul militarilor în societate şi imaginea publică a militarului*.

Cel mai îngrijorător set de diferențe este legat de preobleme precum*: posibile misiuni ale armatei, ataşamentul față de propria țară şi forma serviciului național (conscripție sau voluntar).*

II.2. REZULTATELE CERCETĂRII CALITATIVE ASUPRA EXPERȚILOR

Această parte a studiului are ca obiectiv prezentarea schimbărilor în relațiile dintre civili şi militari de-a lungul timpului, relațiile dintre militari şi populația civilă, dar şi cele cu politicienii, precum şi alte câteva aspecte ale relațiilor dintre civili şi militari în viziunea elitelor actuale. Aceste date vor fi folosite pentru triangulare şi verificarea datelor din cercetarea studenților. Datele au fost culese prin interviuri semistructurate cu următorii experți:

- 2 membri ai Parlamentului, din comisiile de apărare;

- 2 generali, unul în rezervă, iar celălalt angajat ca expert civil la un institut de cercetare;
- 2 universitari, unul doar profesor, celălalt fiind o femeie, director de think-tank;
- 2 jurnalişti de la cotidiane naţionale, specializaţi pe apărare;
- un civil de rang înalt din MApN;
- un manager de think-tank.

II.2.a. Relaţia dintre armată şi societate

Această secţiune va prezenta diverse tensiuni din trecut şi din prezent şi cauzele lor. A existat un consens relativ că, în cazul României, nu putem discuta de tensiuni prea mari ci, mai degrabă, de diferenţe de opinie, viziune, culturale, abordări sau diferenţe de înţelegere a modului cum s-ar rezolva anumite probleme.

Principalele probleme din trecut erau legate de problema recrutării, natura informaţiilor (ce este secret?), rigorile disciplinei militare, discriminări între salariile ofiţerilor şi ale funcţionarilor publici civili, condiţiile de trai din cazărmi, implicarea unor militari în politică, vacuumul legislativ legat de militarii angajaţi pe bază de contract sau de constrângerile bugetare.

Problemele ce generează tensiuni astăzi sunt cele legate de: respingerea drepturilor de asociere ale militarilor activi, pensii şi salarii neechilibrate, mai ales dintre veniturile militarilor din ţară şi cei ce efectuează misiuni externe, serviciul militar obligatoriu şi alocările bugetare.

Unele dintre cauzele principale ale tensiunilor sunt: diferenţele de viziune dintre diversele ministere sau agenţii cu privire la serviciul voluntar/obligatoriu, priorităţile bugetare, implicarea militarilor în politică, atitudinea tinerei generaţii referitoare la serviciul militar, problemele de comunicare, lipsa de cultură de securitate şi instruire a civililor ce ocupă funcţii politice, promovarea discreţionară a diverşilor militari.

Cea mai interesantă explicaţie asupra cauzelor tensiunilor a oferit-o expertul civil din MApN, care consideră că generaţia veche de ofiţeri nu înţelege mediul politic internaţional actual şi are o abordare prea închisă şi „naţionalistă”. Acest lucru este necesar a fi discutat când verificăm diferenţele culturale dintre civili şi militari în privinţa percepţiei ameninţărilor externe sau misiunile armatei.

Nu au fost mulţi dintre cei intervievaţi care au menţionat problema încrederii în instituţii, dar cei care au făcut-o consideră că armata este una dintre instituţiile în care populaţia are cea mai mare încredere.

II.2.b. Armata şi opinia publică

Scopul acestei secţiuni este de a investiga oportunitatea ca militarii să-şi exprime opiniile în mass-media, consecinţele exprimării opiniilor, atitudinea cetăţenilor faţă de militari şi gradul lor de informare privind problemele militare. Şi aici este un consens relativ că militarii şi-au putut exprima punctele de vedere în mass-media, că erau mai activi în dezbateri în anii 1990. Acum, când există norme şi mecanisme de PR, militarii urmează procedurile legale. Situaţia a fost foarte bine exprimată de un parlamentar care consideră: „*…eu cred că lor (ofiţerilor) nu le lipseşte posibilitatea de a-şi exprima public opinia. Faptul că şi-o exprimă foarte rar se datorează reţinerii proprii…Această reţinere poate fi atribuită educaţiei lor într-un sistem ierarhic închis*”. O opinie similară a exprimat-o şi un jurnalist.

În privinţa consecinţelor exprimării opiniilor, majoritatea intervievaţilor nu şi-au amintit nici o situaţie deosebită creată de exprimarea unor opinii de către militari. Totuşi, un general în rezervă, un jurnalist şi un parlamentar au

menționat situația din anul 2000, când şeful SMG Chelaru şi-a exprimat câteva opinii contrariante, care l-au făcut să-şi ceară demisia. Problema nu a fost însă de interdicție a dreptului la exprimare, ci proferarea unor opinii, teorii conspiraționiste, fără a aduce probe. De asemenea, el a sprijinit implicarea unor militari în campania electorală, ceea ce contravenea Constituției.

În privința atitudinii cetățenilor față de forțele armate, toți intervievații au fost de acord că populația are o atitudine pozitivă față de ele, armata fiind una dintre cele mai de încredere instituții. În privința atitudinii presei, părerile sunt împărțite. Majoritatea consideră că media au o atitudine pozitivă, în general, dar există şi opinii contrare. De exemplu, generalul în rezervă a împărțit jurnaliştii în trei categorii: cei serioşi, ce fac analize pertinente, cei neutri şi cei de tip tabloid, interesați doar de scandal.

II.2.c. Principalele probleme de securitate

Această parte a studiului se referă la probleme de securitate şi apărare precum: misiunile armatei, bugetul apărării şi amenințările la adresa securității naționale. Au fost prezentate mai multe puncte de vedere despre misiunile armatei, dar cel mai des a fost invocată misiunea tradițională de apărare a teritoriului. În problema misiunilor armatei se poate observa că diferența de opinie a specialiştilor civili şi militari este destul de mare, ceea ce confirmă şi rezultatele chestionarului administrat studenților.

Un general în rezervă consideră că *„...Principalele misiuni ale armatei în viziunea politicienilor sunt: menținerea păcii, contribuția la integrarea euro-atlantică a României, în acțiuni de urgențe civile, apărarea teritoriului într-un cadru de apărare colectivă, gen articolul 5 din Tratatul Nord-Atlantic. În viziunea militarilor, principalele misiuni ale armatei ar trebui să fie: apărarea patriei, participarea la apărarea colectivă, misiuni altele decât cele prevăzute de articolul 5 menționat şi urgențe civile”.*

Similar, un profesor consideră că politicienii se bazează pe armată pentru a prezerva ordinea publică, ca instrument de negociere internațională, în timp ce militarii consideră armata ca un instrument pentru prezervarea independenței şi integrității teritoriale şi ca instrument de proiectare a intereselor naționale în lume, în cadrul NATO.

Puțini au fost cei care au abordat problema bugetului, dar cei care au făcut-o consideră că tensiunile generate de alocațiile bugetare sunt normale într-o democrație. Un parlamentar chiar consideră că „*..poporul român a îndurat cu curaj cheltuielile militare...*”.

II.2.d. Relația dintre armată şi sistemul politic

Scopul principal al acestei secțiuni este de a investiga existența şi mecanismul de control al forțelor armate, modul în care sunt luate deciziile şi care este mecanismul de decizie, în particular atunci când sunt trimise trupe în misiuni internaționale.

Toții experții şi-au exprimat punctul de vedere că prevederile legale şi mecanismele de control politic civil au fost instituite în România. Controlul politic este efectuat de Parlament, Guvern şi Preşedinte, în calitate de comandant suprem al forțelor armate.

Totuşi există păreri divergente privind funcționalitatea acestor mecanisme. Prin urmare:

- un general în rezervă consideră că Guvernul controlează forțele armate, dar SMG are propriile mecanisme de control al programelor de instruire; el propune măsuri de îmbunătățire a legislației şi de profesionalizare a

civililor care au atribuţiuni de control; celălalt general propune acelaşi tip de măsuri pentru profesionalizarea civililor.

- Managerul civil a pus în evidenţă rolul asistenţei occidentale în implementarea controlului democratic civil şi propune luarea de măsuri pentru profesionalizarea civililor.
- Mai mulţi experţi au propus măsuri pentru profesionalizarea membrilor comisiilor parlamentare de control, dar şi a staff-ului acestora.
- Un expert civil consideră că mecanismul de control este imperfect dacă partidul de guvernământ controlează atât MApN, comisiile parlamentare şi posturile executive şi propune o abordare depolitizată şi mai profesională.
- Un alt universitar propune dezvoltarea unei comunităţi de informaţii pentru civilii care lucrează cu probleme de apărare şi securitate naţională.
- Un parlamentar a menţionat că mecanismul de control parlamentar asupra achiziţiilor militare nu funcţionează corect.

În privinţa mecanismelor de decizie politico-militară, majoritatea celor intervievaţi consideră că iniţiativa militarilor nu este descurajată, dar cuvântul final în probleme de buget sau operaţiuni de menţinere a păcii îl au politicienii. Generalul în rezervă nu este de acord cu termenii de „responsabilitate împărtăşită" sau „supremaţie civilă" în problema deciziilor politico-militare şi propune termenul de „responsabilităţi bine-stabilite". Decizia de trimitere a trupelor în misiuni în afara graniţelor este formulată de Guvern, Ministerul Apărării evaluează costurile şi oportunităţile şi face o propunere către Consiliul Suprem de Apărare a Ţării care, sub supervizarea Preşedintelui, ia decizia finală.

În concluzia cercetării experţilor se poate observa că opiniile elitelor au fost destul de convergente asupra relaţiilor dintre armată şi societate, dar ele nu contrazic fundamental, ci confirmă descoperirile din chestionarul adresat studenţilor. Majoritatea experţilor au afirmat că nu putem vorbi de conflicte sau tensiuni între civili şi militari ci, mai degrabă de viziuni sau abordări diferite. Problemele de divergenţă, precum sistemul de recrutare, diferenţele de venituri, alocările bugetare, disciplina şi dreptul militarilor activi la asociere au fost menţionate şi de studenţi. Majoritatea intervievaţilor sunt de acord că armata are o imagine pozitivă atât în mass-media, cât şi în faţa opiniei publice.

Există opinii diverse legate de diferenţa dintre percepţia militarilor şi civililor asupra misiunilor armatei. În privinţa controlului democratic civil există o părere comună că normele şi mecanismele de control democratic civil sunt instituite, dar sunt câteva puncte divergente despre modul în care ar trebui perfecţionate mecanismele acestui control.

CONCLUZII

Acest studiu a analizat existenţa unei diferenţe între cultura militară şi cea a societăţii. În timp ce prima parte a investigat, printr-un chestionar distribuit studenţilor militari şi civili, valorile, atitudinile, opiniile şi sentimentele civililor şi ale militarilor, a doua parte a investigat, printr-o analiză calitativă (interviu semi-structurat), opiniile experţilor asupra aceloraşi subiecte.

Analiza a pus în evidenţă existenţa multor puncte de vedere, opinii şi sentimente similare, dar şi existenţa multor diferenţe. Deşi diferenţa dintre civili şi militari privind problema încrederii în instituţii era foarte mică, cu excepţia încrederii în propriile instituţii, un motiv de îngrijorare este gradul mic de încredere pe care ambele categorii investigate îl au în instituţiile politice (partide, parlament sau guvern). Problema capătă gravitate, privind graficele 2 şi 3, la întrebarea dacă liderii politici sau cei militari împărtăşesc aceleaşi valori cu societatea, răspunsul fiind „mai degrabă nu". O mică diferenţă este pusă în evidenţă în legătură cu atitudinea faţă de propria ţară, faţă de problema patriotismului sau cea privind rolul disciplinei, unde militarii se arată mai tradiţionalişti, orientaţi către ţară şi valori locale, patrioţi şi promotori ai disciplinei.

Cea mai mare magnitudine în problema diferenţei culturale dintre militari şi civili este pusă în evidenţă în legătură cu următoarele chestiuni:

- În timp ce studenţii militari sunt predominant materialişti, favorizând orientarea naţională şi către problemele de politică internă, studenţii civili sunt postmaterialişti, favorizează valorile liberale şi implicarea publicului în luarea deciziilor;
- Militarii sunt susţinători ai acordării de ajutor ţărilor subdezvolate, menţinerii păcii şi luptei împotriva terorismului, propun o creştere a cheltuielilor de apărare şi doresc un mai mare rol pentru armată în societate;
- O altă diferenţă mare este observată în legătură cu imaginea militarilor: în timp ce studenţii militari o consideră destul de pozitivă, o aleg ca prima dintre preferinţe, studenţii civili nu consideră că profesia de militar este foarte potrivită pentru ei, nu ar alege-o ca şi carieră şi ar dori ca armata să fie cumva desfiinţată; explicaţia acestei diferenţe credem că este mai degrabă de natură contextuală, studenţii civili aşteptând implementarea normelor constituţionale de desfiinţare a serviciului obligatoriu;
- În privinţa serviciului obligatoriu vs. serviciu voluntar, militarii sunt de acord cu orice tip de serviciu naţional, în timp ce civilii favorizează serviciul voluntar; ambele categorii consideră însă că serviciul voluntar ar fi mai potrivit noilor misiuni ale armatei;
- Cea mai profundă diferenţă este legată de posibilele misiuni ale armatei, studenţii militari favorizând „apărarea patriei", „trimiterea de trupe în misiuni internaţionale", „misiuni de menţinere a păcii" sau de „impunere a păcii" mai mult decât studenţii civili; diferenţa este confirmată şi de răspunsurile experţilor.

Concluzia finală este că există o diferenţă între cultura militară şi cea a societăţii româneşti, în special în privinţa unor probleme precum rolul patriotismului, al disciplinei în educaţie, obiectivele de politică externă şi de securitate, imaginea profesiei militare şi serviciul militar obligatoriu.

Totuşi, diferenţa nu este aşa de îngrijorătoare încât să reprezinte o tendinţă de „militarizare" a societăţii. Dimpotrivă, anumiţi experţi consideră că instituţiile controlului democratic

civil, măsurile pentru profesionalizarea armatei pentru a o face compatibilă cu NATO poate reprezenta un risc de „civilire” a armatei. Un mare risc este totuşi cel al considerării politicienilor ca nereprezentativi pentru societate, neîmpărtăşind aceleaşi valori şi necunoscători ai problemelor militare.

În final, se poate concluziona că acest studiu are o mare valoare explorativă şi explicativă dar, pentru a fi reprezentativ, ar trebui ca o cercetare națională, care să cuprindă atât ofițeri, dar şi elite actuale în eşantion, cu acelaşi aparat metodologic ar trebui realizată cât de curând. De asemenea, liderii politici şi cei militari ar trebui să discute care sunt valorile, atitudinile şi sentimentele specifice militarilor, diferite de cele ale civililor, iar sistemul de educație ar trebui să promoveze aceste valori şi atitudini. Un departament, precum Departamentul de Educație Civică şi Tradiții Militare din MApN, ar putea promova aceleaşi valori pentru ofițerii şi civili care lucrează azi în structurile militarizate.

BIBLIOGRAFIE

ALMOND, Gabriel A., VERBA, Sidney, The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations, Princeton: Princeton University Press, 1963.
BARANY, Zoltan, Civil–Military Relations in Comparative Perspective: East–Central and Southeastern Europe, Political Studies, vol.41 no.4, 1993.
BAUMAN, Zygmunt, Intimations of postmodernity, London, Routledge, 1992.
BEBLER, Anton A. (ed.) Civil–Military Relations in post–Communist States: Central and Eastern Europe in Transition, Westport, Conn.; London: Praeger, 1997.
BETZ, D. & LOWENHARDT, J. Army and State in Postcommunist Europe, London: Frank Cass, 2001.
BLAND, Douglas L. A Unified Theory of Civil–Military Relations, Armed Forces and Society, 26(1) Fall 1999.
BOENE, Bernard. 'How „Unique" Should the Military Be? A Review of Representative Literature and Outline of a Synthetic Formulation',„ Archives Europeennes de Sociologie, 31(1), 1990.
BOENE, Bernard. 'Trends in the Political Control of Post–Cold War Armed Forces", Central European Issues, 5(2) 1999/2000.
BORN, Hans, „Democratic control of armed forces: Relevance, issues, and research agenda" in
BURK, James, „Military Culture", in Encyclopedia of violence, peace and conflict, Lester Kurtz (ed.) San Diego. Academica Press, 1999.
BORN, Hans, "„Democratic control of armed forces: Relevance, issues, and research agenda" , in CAFORIO, Giuseppe (ed), Handbook of the Sociology of the Military, News York/ Boston/ London, Kluwer Academic/ Plenum Publishers, 2003: 151-166
CAFORIO, Giuseppe (ed), „The military profession in Europe", Current Sociology, 42 (3), 1994
CAFORIO, Giuseppe (ed.), The European cadet: professional socialisation in military academies, Baden–Baden, Nomos, 1998
CAFORIO, Giuseppe, The flexible officer , Gaeta, Artistic & Publishing Company, 2001.
CAFORIO, Giuseppe (ed), Handbook of the Sociology of the Military, News York/ Boston/ London, Kluwer Academic/ Plenum Publishers, 2003.
CAFORIO Giuseppe, Introduction, in: CAFORIO (ed.) 2003
CALLAGHAN, Jean and KUHLMANN, Jurgen, „ Measuring the civil–military complex: Tools and some empirical evidence", in Security sector reform and democracy in transitional societies, H.Born, M.Caparini and P.Fluri (eds), Nomos, Baden–Baden, 2002
COHEN, S., Democratic Societies and their Armed Forces: Israel in Comparative Context, London, Frank Cass, 2000.
COLLINS, Joseph J. & HOLSTI, Ole R., „Correspondence – Civil–Military Relations: How Wide is the Gap", International Security, 24(2) Fall 1999.
COTTEY, A. EDMUNDS, T. & FORSTER, A. Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe: Guarding the Guards, Basingstoke: Palgrave, 2001.
DANOPOULOS, C. & ZIRKER, D. Civil–Military Relations in the Soviet and Yugoslav Successor States, Boulder: Westview Press, 1996.
DAUBER, Cori, „Image as argument: The impact of Mogadishu", Armed Forces & Society, 27 (2), 2001: 205–230.
DAVENPORT, Brian A., „Civil–Military Relations in the Post–Soviet State: 'Loose Coupling' Uncoupled?", Armed Forces and Society, vol.21 no.2, Winter 1995.
DIACONESCU, G. SERBAN, F. & PAVEL, N., Democratic Control Over the Army in Romania, Bucharest: Editura Enciclopedica, 1996.
DIAMOND, Larry & PLATTNER Marc F., Civil–Military Relations and Democracy, Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996.
DIMITAR, Dimitrov, „Civil–Military Relations and Defence Budgeting in Bulgaria", The Centre for European Security Studies, University of Gronongen, Harmonie Paper no.6, May 1999.
DUFFIELD, John S., World Power Forsaken: Political Culture, International Institutions, and German Security Policy after Unification, Stanford: Stanford University Press, 1998.
ETZIONI Amitai, A Comparative Analysis of Complex Organizations, New York: Free Press, 1975
FEAVER, Peter D. / KOHN, Richard H. (eds), Soldiers and Civilians. The Civil–Military Gap and American National Security. Cambridge, MIT Press, 2001a.
FEAVER, Peter D. / KOHN, Richard H., „Media and education in the U.S. civil–military gap: Overview, Armed Forces & Society, 27 (2), 2001b: 177–182
FITCH, J.S., The Armed Forces and Democracy in Latin America, Baltimore MD: Johns Hopkins University Press, 1998
FELD Maurice D., Information and Authority: The Structure of Military Organization., American Sociological Review 1959, 24, 1522.
GESER Hans, „ The New Challenge of Global Policing: An Organizational Perspective. Paper presented at the Coinference Professione militare e

problematiche sociali emergenti nel nuovo contesto navale e geopolitico, Livorno, 15–16 April, 1994
GOFFMAN Erving ‚Asylums: Essays on the Social Situation of Mintal Patients & Other Inmates. New York: Doubleday 1961
HALTINER, Karl, „The definite end of the mass army in Western Europe?“, Armed Forces & Society, 25 (1), 1998: 7–36.
HALTINER, Karl W., „Policemen or Soldiers?– Organizational Dilemmas in the Constabularization of Armed Forces”, in: Malesic Marjan (ed.) International Security, Mass Media and Public Opinion,Ljubljana, University of Ljubljana 2000, 17– 31
HALTINER, Karl W., The Decline of the European Mass Armies, in: CAFORIO (ed.) 2003, 361–384
HARPER, Howard, „Reaching and reflecting audiences in fiction and film“, Armed Forces & Society, 27 (2), 2001: 231–248.
HEPER, M. & GUNEY, A. „The Military and the Consolidation of Democracy: The Recent Turkish Experience“, Armed Forces and Society, 26(4) Summer 2000.
HERSPRING, Dale R., Russian Civil–Military Relations, Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 1996.
HERSPRING, Dale R., „The Russian Military Faces „Creeping Disintegration‘", Demockratizatsiya: The Journal of Post–Soviet Democratization, 7(4) Fall 1999.
HILLEN, John, „Must U.S. military culture reform?“, Orbis, 43 (1), 1999: 43–58.
HOFSTEDE, Culture and organizations: Software of the mind, London, McGraw-Hill, 1991
HUNTINGTON, Samuel P., The Soldier and the State, Cambridge et al.: Havard Univerity Press 1957
HUNTINGTON, Samuel P., „Reforming Civil–Military Relations“, Journal of Democracy, vol.6 no.4, October 1995.
JOHNSON, M. Mae., „Civil–Military Relations and Military Reform in Bulgaria“, European Security, 4(3) Autumn 1995.
JONES Christopher and MYCHAJLYSZYN Natalie, „Overview: Civil–Military relations in Central and Eastern Europe in former communist societies“, A.F. & S. 3/2002: 375- 384.
KUHLMAN, Jürgen and Jean CALLAGHAN (eds). Military and Society in 21st Century Europe: A Comparative Analysis. London: Transaction Publishers, 2000.
LARRY. & PLATTNER, Marc F. (eds) Civil–Military Relations and Democracy, Baltimore & London: John Hopkins University Press, 1996.
LOMBARDINI, Ben. „An Overview of Civil–Military Relations in Central and Eastern Europe“, Journal of Slavic Military Studies, 12(1) March 1999.
MARES, David R. (ed.), Civil–Military Relations: Building Democracy and Regional Security in Latin America, Southern Asia and Central Europe, Boulder: Westview Press, 1998.
LANTIS, Jeffrey S., “Strategic Culture and National Security Policy”, International Studies Review, 4(3), Fall 2002: 87-113.
McCORMICK, D., The Downsized Warrior. America’s Army in Transition, (New York: New York UP,1998.
MEARSHEIMER, John J., „Back to the Future. Instability in Europe After the Cold War“ International Security, 15 (1), 1990: 5–56.
MILEHAM, P., „Military Virtues 1: The Right to be Different?“, Defense Analysis, 14(2) 1998.
MOSKOS, Charles C. WILLIAMS, John Allen. & SEGAL, David R. (eds), The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War, New York & Oxford: Oxford University Press, 2000.
MURRAY, Williamson., „Does military culture matter?”, Orbis, 45 , 1999: 27–42,
NELSON, Daniel N., „Civil Armies, Civil Societies, NATO's Enlargement“, Armed Forces and Society, 25(1) Fall 1998.
OLSON Mancur ‚The Logic of Collective Action. Cambridge, MA: Havard University Press 1965.
SARVAS, Stefen., „'Professional Soldiers and Politics: The Case of Central and Eastern Europe“, Armed Forces and Society, 26(1) Fall 1999.
SCHEIN Edgar, „Organizational Culture“, American Psychologist, February, 1990, p. 110
SNIDER , Don, „An uninformed debate on military Culture“ Orbis, 43 (1), 1999:11–26.
SNIDER, Don /PRIEST, Robert /LEWIS, FELICIA, „The civilian–military gap and professional
military education at the precommissioning level“, Armed Forces & Society, 27 (2), 2001: 249–272.
SOETERS, Joseph, WINSLOW, Donna, WEIBULL, Alise, „Military Culture“, in Giuseppe Caforio (ed), Handbook of the Sociology of the Military, News York/ Boston/ London, Kluwer Academic/ Plenum Publishers, forthcoming 2002.
SPENCER Herbert, The Priciples of Sociology, London et. Al. 1897
STANESCU, Adriana, „Romania's Civil–Military Transition: Democratising Civilian Control“, The Centre for European Security Studies, University of Gronongen, Harmonie Paper no.5, March 1999
STIEHML, Judith Hicks, „Civil–military relations in war college curricula“, Armed Forces & Society, 27 (2), 2001: 273–294.

STRACHAN , Hew, „The civil military 'gap in Britain“, paper presented at international conference on civil –military relations, Ecole de Saint Cyr Coetquidan, France (2000).
TOCQUEVILLE Alexis de, De la démocracie en Amerique, Paris 1835/1840
ULRICH, Marybeth Peterson, Democratizing Communist Militaries: The Cases of the Czech and Russian Armed Forces, University of Michigan Press, 1999.
VANKOVSKA–CVETKOVSKA, Biljana, „Between Past and Future: Civil–Military Relations in the Balkans', Sudosteuropa, vol.48 no.1–2, 1999.
VAN DOORN Jacques, The Soldier and Social Change, Beverly Hills: Sage 1975
VENNESSON , Pascal, „Civil–military relations in France: is there a gap?“, paper presented at international conference on civil –military relations, Ecole de Saint Cyr Coetquidan, France (2000).
WIEGAND, Krista E./ PALETZ, David L., „The elite media and the military–civilian culture culture gap“, Armed Forces & Society, 27 (2), 2001:183–204.
WEBER Max, Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie, Tübingen: Mohr 1972
WILLIAMS, J.H.P. & WEBBER, M.J., „Evolving Russian Civil–Military Relations: A Rational Actor Analysis“, International Interactions, 24(2) 1998.
ZULEAN, Marian, "Security Sector Reform in Romania", in E. Cole, Th. Donais & Ph. Fluri (eds.), Defence and Security Sector Governance and Reform in South East Europe Self-Assessment Studies: Regional Perspectives, (Baden-Baden: Nomos, 2004)
ZULEAN, Marian, "Changing Patterns of Civil-Military Relations in Southeastern Europe", in Mediterranean Quarterly, Spring, 2004.
ZULEAN, Marian, Armata si Societatea in Tranzitie, Tritonic Publishing House, 2003, Bucharest.
ZULEAN, Marian, "Civil-Military Relations in Southeastern Europe", in Franz Kernic & Jean Callaghan, Armed Forces and International Security, November 2003.
ZULEAN, Marian, "International Requirements for Security Sector Reform in Romania", in Philipp H. Fluri and Jan A. Trapans (eds.), Defence and Security Sector Governance and Reform in South East Europe: Insights and Perspectives, Volume II. (Belgrade: 2003).
ZULEAN, Marian, "Professionalisation of the Romanian Armed Forces", in A. Forester, T. Edmunds, A. Cottey, Transforming the Post-Communist Military, Palgrave Macmillan Publishing House, 2002.

EDITURA UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE

Redactor: Corina VLADU
Tehnoredactor: Mărioara PETRE BĂJENARIU

Bun de tipar: 12.05.2005
Hârtie: A3 Format: A5
Coli de tipar: 4.375 Coli editură: 2.1875

Lucrarea conține 70 de pagini
Tipografia Universității Naționale de Apărare

CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ŞI SECURITATE
Şoseaua Pandurilor, nr. 68-72, sector 5, Bucureşti
Telefon: (021) 410.52.20
Fax: (021) 410.03.64

B.14105/813 C 264/2005